

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М.І.ДОЛІШНЬОГО НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»**

**Соціально-економічний розвиток прикордонних областей в
умовах дії Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною
(за результатами експертних оцінок)**

науково-аналітична записка

Львів – 2017

Соціально-економічний розвиток прикордонних областей в умовах дії Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною (за результатами експертних оцінок) : науково-аналітична записка / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». – Львів, 2017. – 64 с.

У науково-аналітичній записці наведено результати експертного опитування представників органів місцевої влади з питань соціально-економічного розвитку прикордонних областей в умовах дії Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною. В опитуванні прийняли участь представники міст республіканського та обласного значення (працівники міських рад), працівники районних державних адміністрацій шести прикордонних областей: Волинської, Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької та Одеської областей. Всього до опитування долучилося 288 експертів-представників 113 органів місцевої влади.

Наведено оцінку сучасного стану розвитку прикордонних територій, досліджено вплив Угоди про Асоціацію України та ЄС на розвиток території в контексті як позитивних, так і негативних наслідків поглиблення євроінтеграційних процесів, окреслено перспективні напрями розвитку досліджуваних територій.

Для представників органів державної та місцевої влади, науковців, суб'єктів підприємницької діяльності, представників громадських організацій та інших осіб, зацікавлених у проблематиці розвитку прикордонних територій в умовах поглиблення транскордонного співробітництва.

Науково-аналітична записка підготовлена:

д.е.н. Притулою Х.М. (науковий керівник), к.е.н. Пастернак О.І.,
Калат Я.Я., Демедюк О.П., Цісінською О.Б., Бандурою Т.І., Винар Н.В.

© ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2017.

ЗМІСТ

Передмова	4
1. Оцінка сучасного стану розвитку прикордонних територій.....	5
2. Вплив Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною на розвиток прикордонних територій.....	17
3. Перспективні напрями розвитку прикордонних територій	46
Висновки	51
Додатки	54

ПЕРЕДМОВА

Сучасний розвиток регіонів супроводжується впливом різного роду факторів внутрішнього і зовнішнього характеру. Відповідно, це трансформує соціально-економічне середовище регіональних систем, проте реальні зміни проявляються лише з певним часовим лагом. Якщо найбільш впливовими внутрішніми факторами розвитку є здійснення адміністративно-територіальної реформи та пов'язаної з нею реформи децентралізації, тоді як зовнішнім фактором, який здійснює суттєвий вплив на розвиток прикордонних територій, є дія Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною. 1 вересня 2017 року вона вступила в дію в повному обсязі після її затвердження 11 липня 2017 року Радою Європи. У зв'язку з появою нових можливостей та водночас і викликів цікавою була думка експертів щодо особливостей соціально-економічного розвитку прикордонних територій після підписання Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною.

Протягом IV кв. 2016 – I кв. 2017 рр. працівниками сектору проблем транскордонного розвитку ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України» було проведено експертне опитування представників органів місцевої влади з питань соціально-економічного розвитку прикордонних областей в умовах дії Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною. В опитуванні прийняли участь представники міст республіканського та обласного значення (працівники міських рад), працівники районних державних адміністрацій шести прикордонних областей: Волинської, Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької та Одеської областей. Всього до опитування долучилося 288 експертів-представників 113 органів місцевої влади.

Анкета складалася з трьох блоків: оцінка сучасного стану розвитку прикордонних територій, вплив Угоди про Асоціацію України та ЄС на розвиток прикордонних територій та перспективні напрями розвитку територій. Аналіз результатів опитування здійснювався загалом по всіх областях, в розрізі окремих областей, в розрізі міських рад та районних державних адміністрацій, в залежності від наближеності до кордону тощо.

1. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ

Згідно з Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року¹ процес формування та реалізації державної політики регіонального розвитку повинен базуватися на засадах запровадження системи постійного моніторингу, аналізу та оцінки екзогенних (зовнішніх) та ендегенних (внутрішніх) факторів впливу на регіональний розвиток. З огляду на більш тісні зв'язки із зовнішнім світом та особливості географічного розташування прикордонні регіони постають важливим об'єктом державної регіональної політики, що потребує розробки особливих інструментів та механізмів стимулювання їх соціально-економічного розвитку. Зокрема, розвитку прикордонних територій сприятиме реалізація проектів, спрямованих на розбудову прикордонної інфраструктури, поліпшення їх екологічного стану, розвиток туризму тощо; співпрацю між територіальними громадами сусідніх держав шляхом розроблення та реалізації спільних прикордонних проектів різного спрямування; сприяння прискоренню процесів наближення рівня життя населення прикордонних регіонів до середньоєвропейського та забезпечення вільного переміщення людей, товарів і капіталу через кордон, а також сприяння об'єднанню зусиль суб'єктів транскордонного співробітництва для розв'язання спільних проблем прикордонних регіонів та здійснення євроінтеграційних заходів на регіональному рівні².

У зв'язку із дією Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною, появою нових можливостей та викликів для прикордонних територій, цікавою була **думка експертів щодо оцінки ними поточного стану розвитку їх району чи міста** (див. рис. 1).

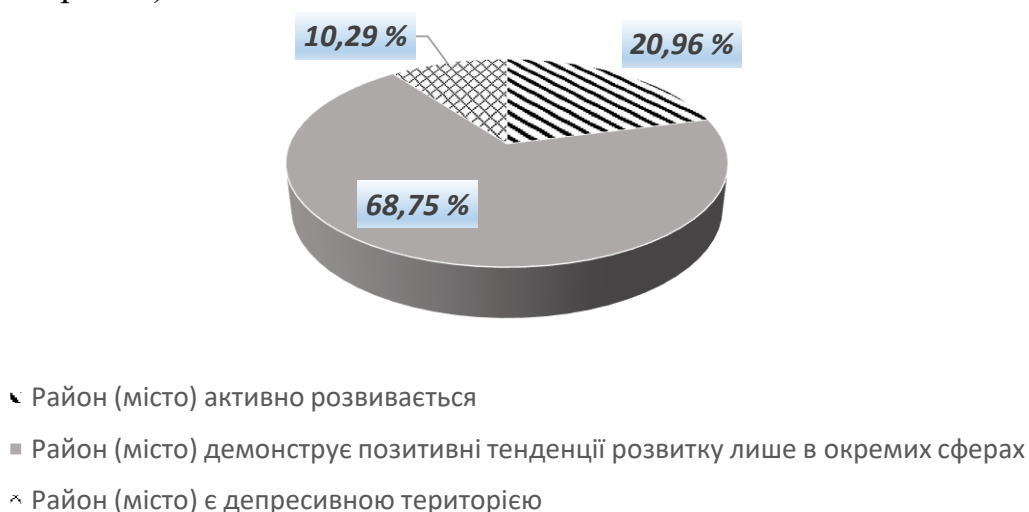

Рис. 1. Характеристика розвитку району (міста)

¹ Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>

² Там же.

Лише кожен п'ятий експерт вважає, що район (місто), яке він представляє, активно розвивається. Близько 10% експертів вказують на депресивний розвиток відповідних територій. Водночас 69% опитаних респондентів задовільно оцінюють сучасний розвиток своїх територій.

Деяко відмінною є думка експертів в розрізі регіонів (див. табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика розвитку районів (міст) у розрізі областей, %

№ п/п	Характеристика розвитку району (міста)	Області					
		Львівська	Волинська	Закарпатська	Івано- Франківська	Чернівецька	Одеська
1	Район (місто) активно розвивається	27,12	19,57	25,00	19,61	21,74	14,04
2	Район (місто) демонструє позитивні тенденції розвитку лише в окремих сферах	59,32	78,26	55,56	78,43	78,26	66,67
3	Район (місто) є депресивною територією	13,56	2,17	19,44	1,96	0,00	19,30

На думку експертів більш рівномірним та збалансованим розвитком територій характеризуються Чернівецька, Івано-Франківська та Волинська області. Водночас, близько 20% експертів у Одеській та Закарпатській областях вказали на депресивність окремих територій.

Відмінними є результати опитування і в розрізі міських рад та районних державних адміністрацій (див. табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика розвитку районів (міст) у розрізі областей (міських рад (МР) і районних державних адміністрацій (РДА)), %

№ п/п	Характеристика розвитку району (міста)	Області												Разом	
		Львівська		Волинська		Закарпатська		Івано- Франківська		Чернівецька		Одеська			
		МР	РДА	МР	РДА	МР	РДА	МР	РДА	МР	РДА	МР	РДА	МР	РДА
1	Район (місто) активно розвивається	35,71	24,44	50,00	13,16	83,33	13,33	7,69	23,68	0,00	25,00	57,14	8,00	37,25	17,19
2	Район (місто) демонструє позитивні тенденції розвитку лише в окремих сферах	57,14	60,00	50,00	84,21	16,67	63,33	92,31	73,68	100,00	75,00	14,29	74,00	56,86	71,49
3	Район (місто) є депресивною територією	7,14	15,56	0,00	2,63	0,00	23,33	0,00	2,63	0,00	0,00	28,57	18,00	5,88	11,31

Результати опитування засвідчили, що у половині областей (Львівській, Волинській та Закарпатській областях) міста на сьогодні володіють більшими можливостями для розвитку і відповідно вони характеризуються більш позитивними тенденціями розвитку порівняно з районами областей, які здебільшого представлені сільськими територіями.

Результати дослідження щодо впливу наближеності до кордону на розвиток територій представлені на рисунку 2.

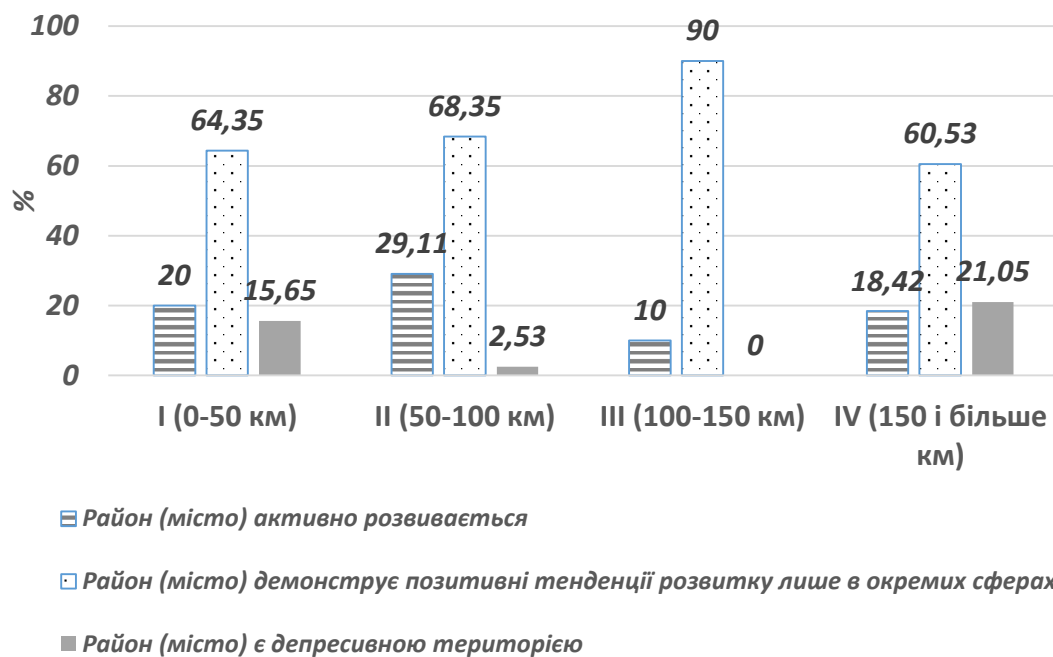

Рис. 2. Характеристика розвитку районів (міст) у розрізі шести прикордонних областей та їх наближеності до кордону³

Близько 30% експертів територій, які ми віднесли до II категорії, вважають їх такими, що активно розвиваються. Водночас, найвищою є частка депресивних територій саме у прикордонній зоні (0-50 км). Результати дослідження засвідчують менш динамічний розвиток порівняно з решта територіями саме у містах та районах, які віднесені до категорії I (спостерігається прямий зв'язок між віддаленістю від кордону і рівнем соціально-економічного розвитку територій). Найбільш очевидно така залежність простежується у Львівській та Івано-Франківській областях. У Львівській області депресивними територіями експерти вважають м. Червоноград, Сокальський, Старосамбірський та Турківський райони; у Івано-Франківській області – м. Бурштин; у Закарпатській області – Рахівський, Іршавський, Великоберезнянський та Міжгірський райони. У Чернівецькій області жодну з територій експерти не визначили як депресивну.

Оцінюючи сучасний стан розвитку району (міста) **експерти також вказали п'ять на їх думку видів економічної діяльності, які є провідними у їхньому районі (місті)**. Результати дослідження наведені на рисунку 3.

³ В залежності від наближеності до кордону досліджувані території поділено на чотири категорії: I - 0-50 км, II - 50-100 км, III - 100-150 км, IV - 150 км і більше.

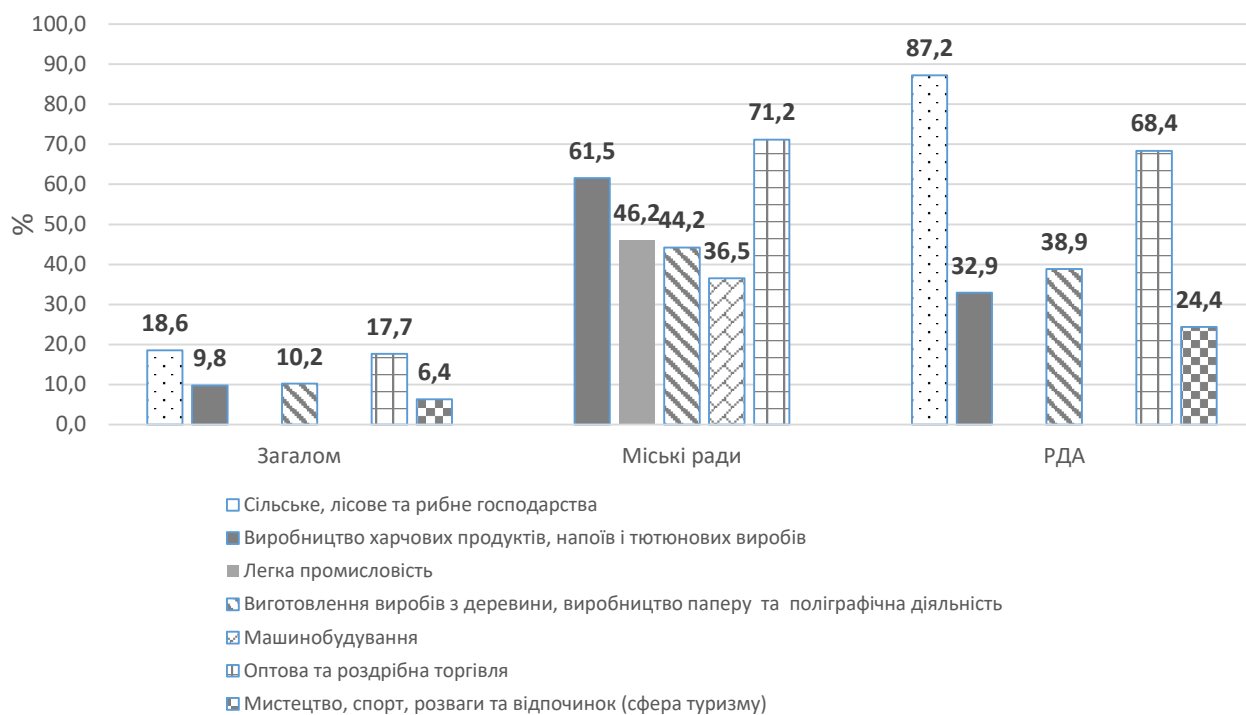

Рис. 3. Розподіл відповідей респондентів щодо визначення п'яти провідних видів економічної діяльності у їхньому районі (місті), %

Результати опитування загалом у всіх регіонах засвідчили, що експерти вважають провідними видами економічної діяльності сільське, лісове та рибне господарства (18,58%); оптову та роздрібну торгівлю (17,68%); виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність (10,23%); виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (9,78%); мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (сфера туризму) (6,37%). При цьому у містах республіканського та обласного рівнів розвиваються такі види економічної діяльності як оптова та роздрібна торгівля (71,15%); виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (61,54%); легка промисловість (46,15%); виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність (44,23%) та машинобудування (36,54%). На території районів розвиваються насамперед сільське, лісове та рибне господарства (87,18%); оптова та роздрібна торгівля (68,38%); виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність (38,89%); виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (32,91%); мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (сфера туризму) (24,36%).

У всіх регіонах до п'ятірки провідних видів економічної діяльності увійшли сільське, лісове та рибне господарства; оптова та роздрібна торгівля; виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність. Важливість розвитку легкої промисловості зазначили експерти Львівської та Закарпатської областей. Пріоритетним напрямом у розвитку Закарпатської області є на сьогоднішній день розвиток мережі готелів та ресторанів. Водночас, розвиток туристичної сфери та будівництво увійшло до визначальних видів економічної діяльності у Івано-Франківській області.

Близькість до кордону є одним з факторів, який визначає розвиток окремих видів економічної діяльності у регіонах. Розподіл відповідей респондентів стосовно провідних видів економічної діяльності в залежності від наближеності до кордону наведено у таблиці 3.

Таблиця 3

Розподіл відповідей респондентів щодо визначення п'яти провідних видів економічної діяльності у їхньому районі (місті) в залежності від наближеності до кордону, %

№ п/п	Види економічної діяльності	Категорії територій в залежності від наближеності до кордону		
		I (0-50 км)	II (50-100 км)	III (100-150 км)
1	Сільське, лісове та рибне господарства	16,98	17,68	18,79
2	Добувна промисловість	5,66	4,64	4,85
3	Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	9,01	10,72	10,30
4	Легка промисловість	7,97	4,93	1,21
5	Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	10,90	10,72	9,09
6	Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	1,47	0,58	3,03
7	Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	0,00	0,29	0,00
8	Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	1,68	4,35	4,24
9	Металургійне виробництво	0,84	1,16	1,21
10	Машинобудування	3,56	5,80	1,82
11	Постачання електроенергії, газу тощо	5,45	2,32	3,03
12	Будівництво	4,40	4,64	7,88
13	Оптова та роздрібна торгівля	16,56	15,94	20,00
14	Транспорт, складське господарство тощо	1,47	2,03	1,82
15	Діяльність готелів та ресторанів	6,08	4,93	4,85
16	Інформація та телекомунікація	0,42	0,58	1,21
17	Фінансова та страхова діяльність	0,63	1,74	0,61
18	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (сфера туризму)	6,92	6,96	6,06

Розвиток легкої промисловості, добувної промисловості, постачання електроенергії, газу, діяльність готелів та ресторанів, розвиток туризму тяжіє до територій, наближених до державного кордону країни.

Оцінюючи сучасний стан розвитку соціально-економічного розвитку району (міста) *респонденти вказали на основні причини, які, на їх думку, гальмують соціально-економічний розвиток їх територій* (див. рис. 4). Найбільш вагомими експерти зазначили високі ціни на кредитні ресурси, нестабільну політичну ситуацію, низький рівень розвитку виробничої інфраструктури.

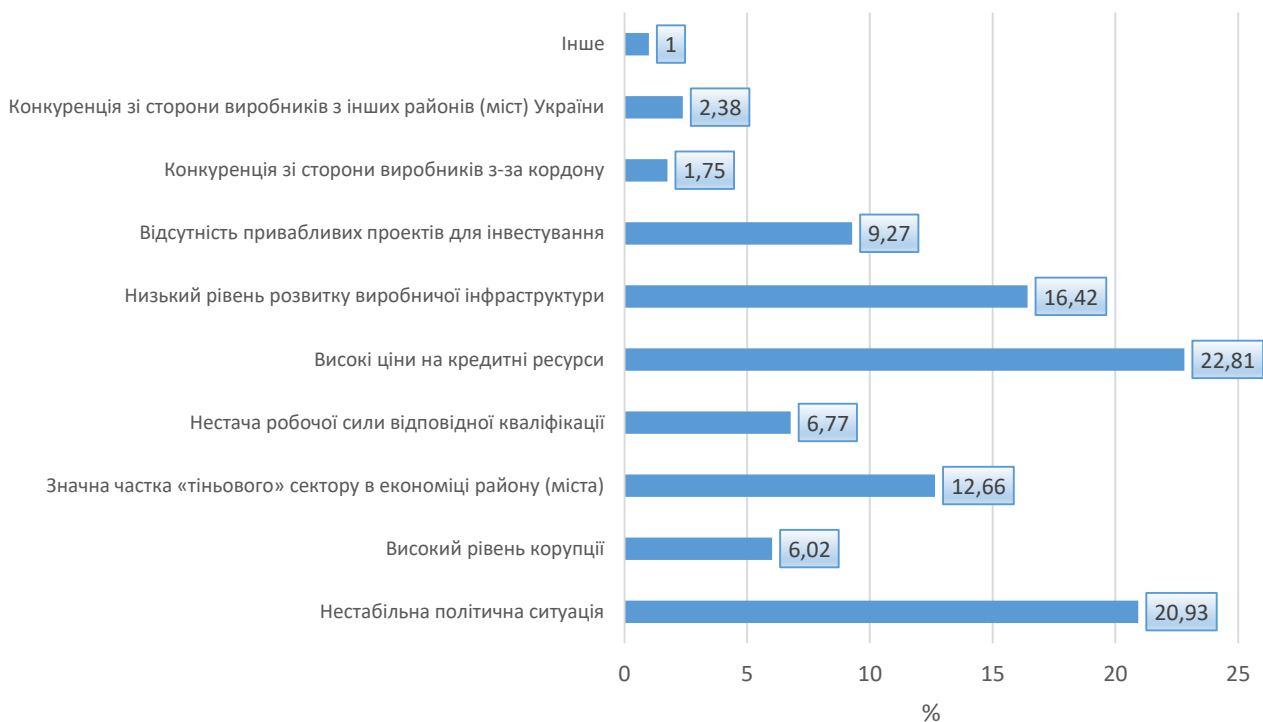

Рис. 4. Розподіл відповідей респондентів щодо основних причин, які гальмують соціально-економічний розвиток території, %

Більш гостро відчуються проблеми низького розвитку виробничої інфраструктури (17,75%) та відсутності привабливих проектів для інвестування (10,49%) саме на територіях за межами міст республіканського та обласного значень. Водночас, у містах відчутними є проблеми тінізації економічних процесів (15,33%) та нестачі робочої сили відповідної кваліфікації (10,67%).

У розрізі областей оцінка причин, які не дозволяють територіям у повній мірі використовувати власний потенціал розвитку, є дещо відмінною. Щодо питань нестабільності політичної ситуації та високих цін на кредитні ресурси, то експерти з усіх регіонів віднесли їх до трійки найважливіших проблем. Водночас, у Львівській та Волинській областях велика частка експертів (близько 16%) зазначили «значну частку «тіньового» сектору в економіці району (міста)» як вагомий стримуючий фактор їх розвитку (див. табл. 4).

На думку респондентів важливими проблемами соціально-економічного розвитку територій є також відсутність вільних земельних ділянок для розвитку міста (м. Моршин), відсутність обігових коштів у суб'єктів господарювання (Старосамбірський район), нестабільність законодавства, виробництво товарів з низькою часткою доданої вартості (Золочівський район), відсутність ефективних механізмів державної підтримки гірських (депресивних) районів (Дрогобицький район) тощо.

Таблиця 4

Розподіл відповідей респондентів щодо основних причин, які гальмують соціально-економічний розвиток територій у розрізі областей, %

		Області					
		Львівська	Волинська	Закарпатська	Івано-Франківська	Чернівецька	Одеська
1	Нестабільна політична ситуація	20,13	15,65	19,80	23,49	23,19	23,70
2	Високий рівень корупції	6,29	4,76	5,94	4,03	7,25	8,09
3	Значна частка «тіньового» сектору в економіці району (міста)	15,72	15,65	7,92	12,75	8,70	11,56
4	Нестача робочої сили відповідної кваліфікації	6,29	7,48	7,92	11,41	0,00	4,62
5	Високі ціни на кредитні ресурси	18,24	25,17	26,73	23,49	33,33	17,92
6	Низький рівень розвитку виробничої інфраструктури	15,72	18,37	15,84	12,75	21,74	16,76
7	Відсутність привабливих проєктів для інвестування	8,81	8,16	10,89	8,05	4,35	12,72
8	Конкуренція зі сторони виробників з-за кордону	1,89	3,40	0,99	0,67	0,00	2,31
9	Конкуренція зі сторони виробників з інших районів (міст) України	3,14	1,36	3,96	2,68	1,45	1,73
10	Інше	3,77	0,00	0,00	23,49	0,00	0,58

Одним із стримуючих факторів сучасного розвитку країни та її регіонів є мінімізація економічних процесів. На думку більшості експертів (49,64%) частка господарської діяльності, яка перебуває у «тіні», є суттєвою і коливається в межах 6-20%. Водночас близько 7% респондентів вважають, що більше 50% економіки відповідного району (міста) на сьогодні є в «тіні» (див. рис. 5).

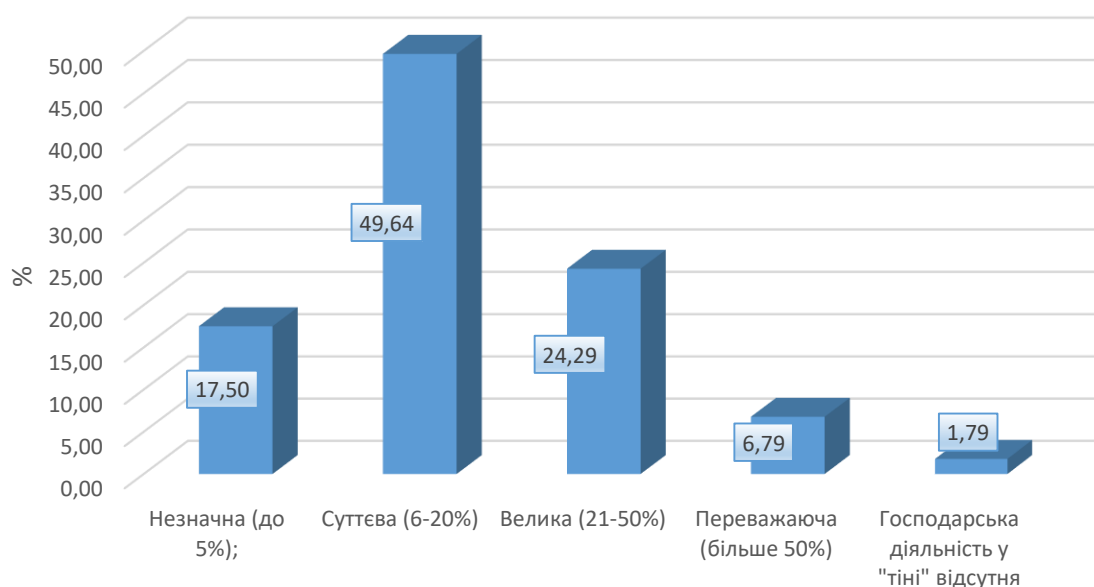

Рис. 5. Розподіл відповідей респондентів щодо частки господарської діяльності, яка перебуває у «тіні», %

Серед представників районних державних адміністрацій лише кожний п'ятий експерт вказав, що у «тіні» знаходиться від 21 до 50% господарської діяльності, а серед працівників міських рад – кожний третій.

У Волинській області найбільше експертів відмітили значну частку тіньової економіки (14,58%), яка сягає більше 50%. Серед шести прикордонних областей у Закарпатській, Івано-Франківській та Волинській областях більше третини експертів відзначили, що частка «тіньової» економіки є вищою 20% (див. табл. 5).

Таблиця 5

Розподіл відповідей респондентів щодо частки господарської діяльності, яка перебуває у «тіні», у розрізі областей, %

	Області					
	Волинська	Львівська	Закарпатська	Івано-Франківська	Чернівецька	Одеська
Незначна (до 5%);	12,5	22,58	11,43	16,33	29,63	15,25
Суттєва (6-20%)	56,25	46,77	51,43	51,02	37,04	50,85
Велика (21-50%)	16,67	27,42	34,29	28,57	22,22	18,64
Переважаюча (більше 50%)	14,58	1,61	2,86	4,08	7,41	10,17
Господарська діяльність у "тіні" відсутня	0	1,61	0	0	3,7	5,08

Результати опитування респондентів засвідчили про вплив наближеності території до державного кордону на рівень «тіньової» економіки. Близько 10% експертів, які представляють райони (міста), віддалені від кордону на відстань 0-50 км, зазначили, що більше 50% господарської діяльності перебуває у «тіні», і лише 11%, що частка «тіньової економіки» є меншою 5% (див. рис. 6).

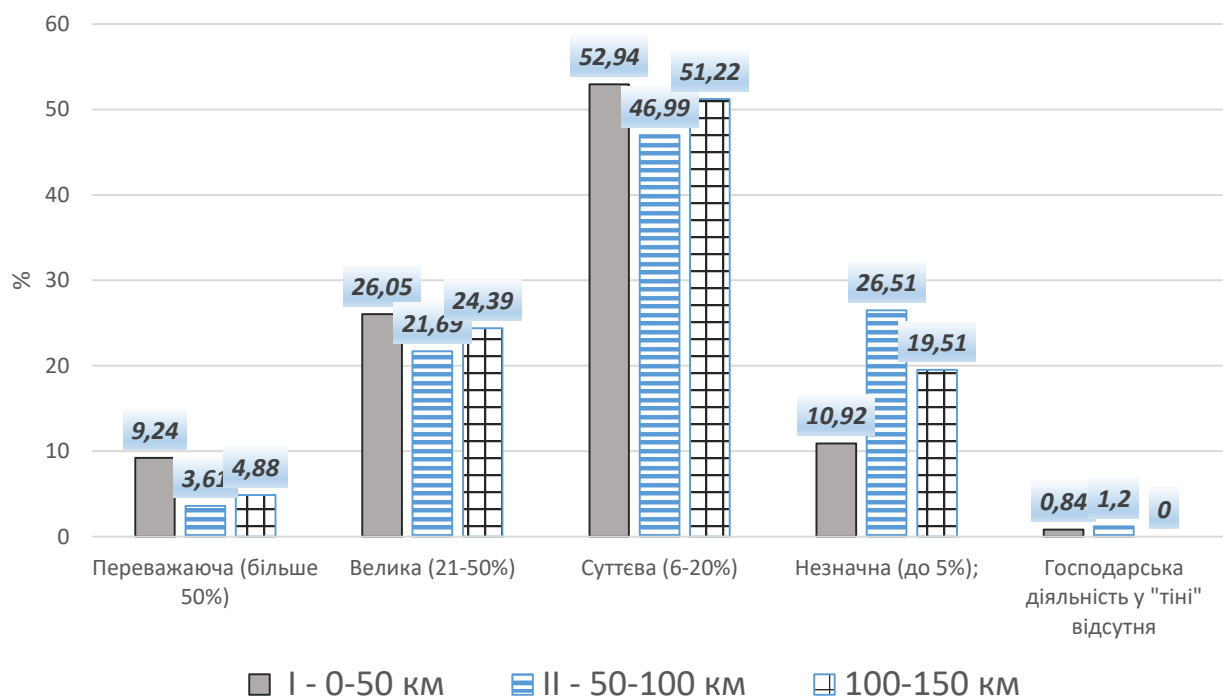

Рис. 6. Розподіл відповідей респондентів щодо частки господарської діяльності, яка перебуває у тіні, в залежності від близькості до державного кордону, %

Респондентам було запропоновано вказати основні причини виникнення «тіньової» господарської діяльності на території району чи міст. До п'яти найвагоміших чинників «тінізації» господарських процесів експерти включили високі ставки податків, поширення правового нігілізму серед населення, неефективність існуючої системи субсидій та пільг в Україні, неефективну роботу Державної фіскальної служби України та її територіальних органів, значну зарегульованість діяльності суб'єктів економічної діяльності (див. рис. 7).

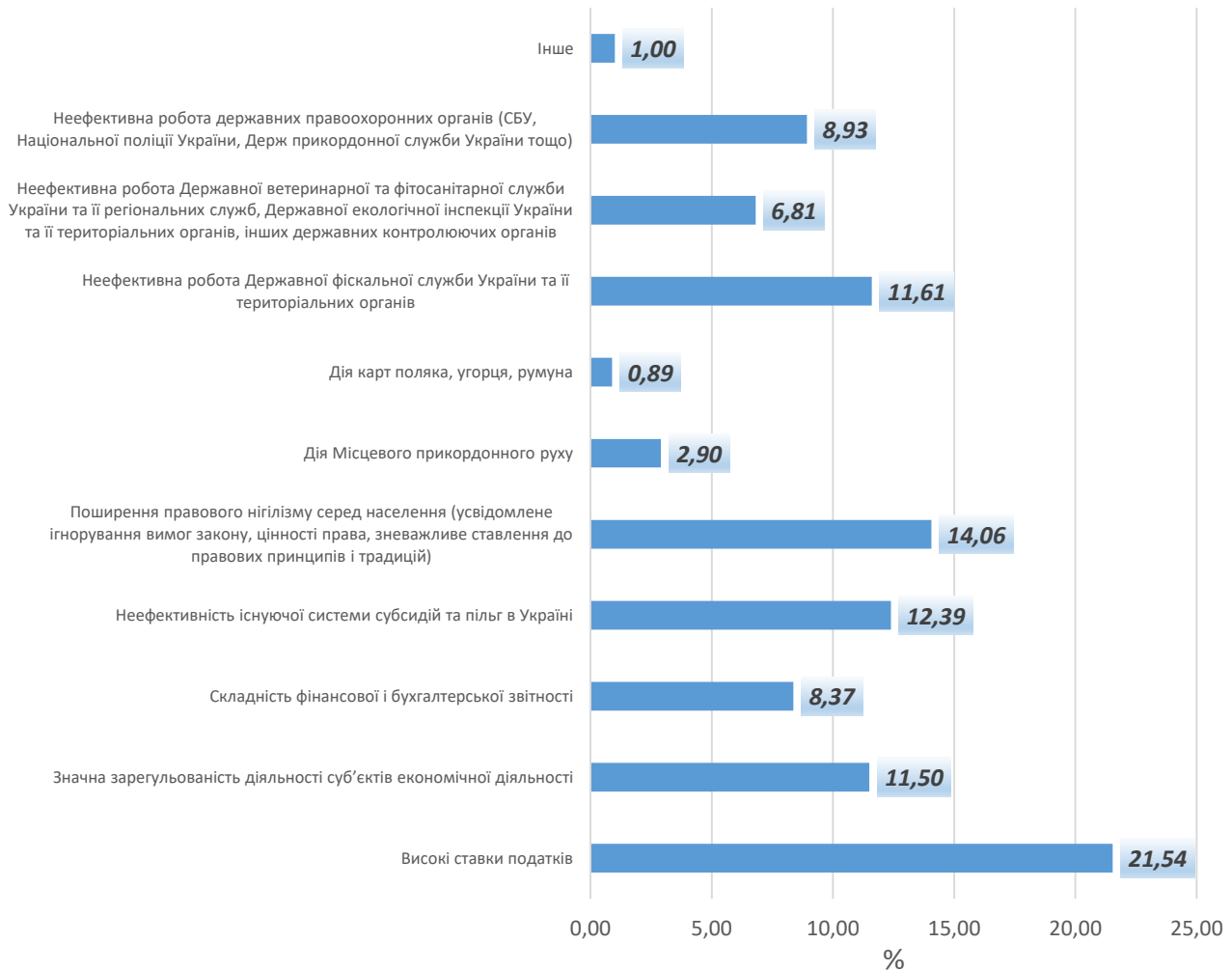

Рис. 7. Розподіл думок респондентів щодо основних причин виникнення «тіньової» господарської діяльності в економіці прикордонних територій, %

У розрізі областей перелік причин за пріоритетністю є дещо відмінним. Зокрема, у Івано-Франківській та Чернівецькій областях експерти відзначили вагомий вплив значної зарегульованості діяльності суб'єктів економічної діяльності, а у Львівській та Чернівецькій областях – неефективність існуючої системи субсидій та пільг в Україні. Неефективна робота Державної фіскальної служби України та її територіальних органів здійснює суттєвий тиск на діяльність суб'єктів господарської діяльності у Львівській, Волинській та Одеській областях, тим самим сприяючи переходу їх значної частки у «тінь» (див. табл. 6).

Таблиця 6

Розподіл думок респондентів щодо основних причин виникнення «тіньової» господарської діяльності в економіці прикордонних територій у розрізі областей, %

Причини	Області					
	Волинська	Львівська	Закарпатська	Івано-Франківська	Чернівецька	Одеська
Високі ставки податків	17,79	19,69	24,35	22,15	25,00	22,87
Значна зарегульованість діяльності суб'єктів економічної діяльності	9,82	10,36	9,57	14,77	13,64	11,70
Складність фінансової і бухгалтерської звітності	6,13	6,22	13,04	12,75	6,82	6,91
Неефективність існуючої системи субсидій та пільг в Україні	12,88	12,95	12,17	12,08	14,77	10,64
Поширення правового нігілізму серед населення (усвідомлене ігнорування вимог закону, цінності права, зневажливе ставлення до правових принципів і традицій)	13,50	16,58	15,65	13,42	12,50	12,23
Дія Місцевого прикордонного руху	6,13	1,55	1,74	2,01	7,95	0,53
Дія карт поляка, угорця, румуна	2,45	1,04	0,00	0,00	2,27	0,00
Неефективна робота Державної фіскальної служби України та її територіальних органів	14,11	12,95	10,43	6,71	4,55	15,96
Неефективна робота Державної ветеринарної та фітосанітарної служби України та її регіональних служб, Державної екологічної інспекції України та її територіальних органів, інших державних контролюючих органів	6,13	8,29	5,22	5,37	4,55	9,04
Неефективна робота державних правоохоронних органів (СБУ, Національної поліції України, Державної прикордонної служби України тощо)	9,20	9,84	7,83	9,40	4,55	10,11
Інше	1,84	0,52	0,00	1,34	3,41	0,00

Незалежно від наближеності до кордону причини виникнення «тіньової» господарської діяльності в економіці району чи міста залишаються ідентичними. При цьому, як показало дослідження, такі чинники як «дія Місцевого прикордонного руху» чи «дія карт поляка, угорця, румуна» на думку експертів не є визначальними.

Серед запропонованих видів економічної діяльності респонденти вибрали ті, у яких на їх думку частка тіньового сектору є найвищою (див. рис. 8). Такими є оптова та роздрібна торгівля, сільське, лісове та рибне господарства, будівництво та діяльність готелів та ресторанів тощо.

Види економічної діяльності, частка тіньового сектору в яких є найвищою, в розрізі областей наведено у таблиці 7.

Результати аналізу опитування стосовно видів економічної діяльності, частка тіньового сектору в яких є найвищою, в залежності від наближеності до кордону наведені у Додатку А (табл. А.1).

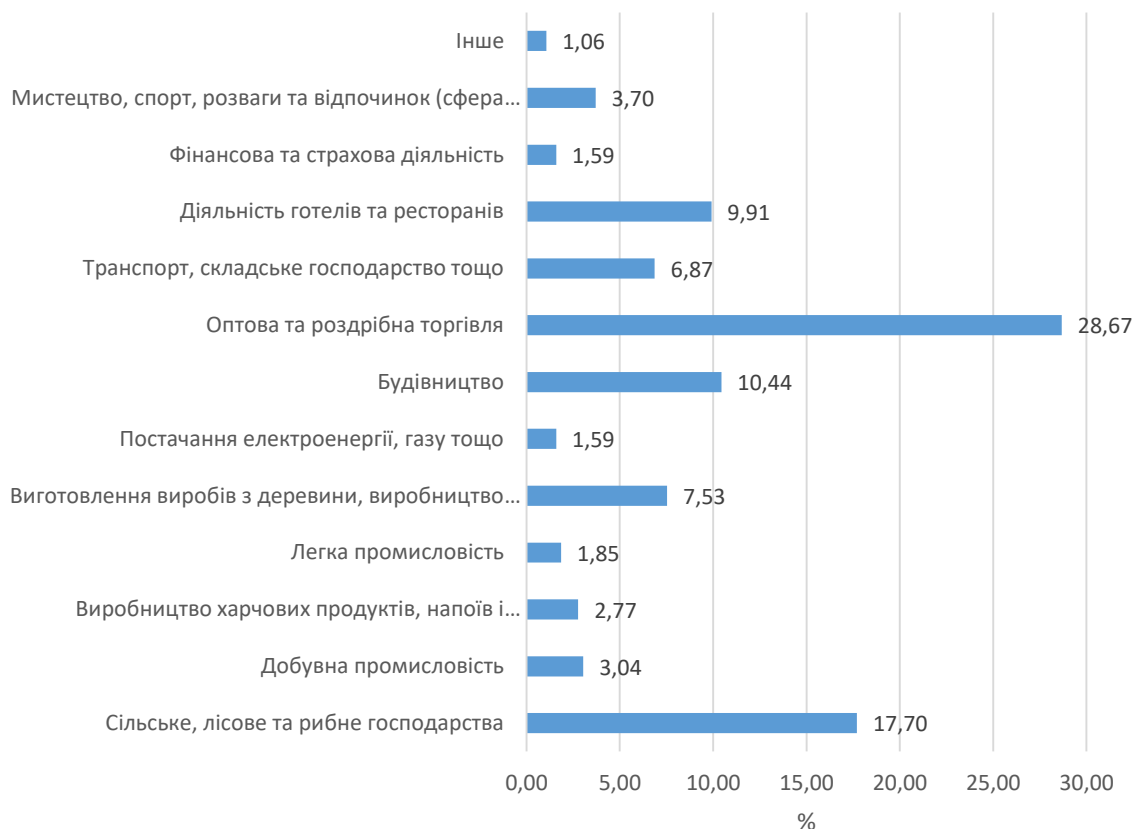

Рис. 8. Розподіл думок респондентів щодо видів економічної діяльності, частка тіньового сектору у яких є найвищою, %

Таблиця 7

Розподіл відповідей респондентів щодо видів економічної діяльності, частка тіньового сектору в яких є найвищою, в розрізі областей, %

Область	Види економічної діяльності	% відповідей
1	2	3
Волинська область	Оптова та роздрібна торгівля	31,93
	Сільське, лісове та рибне господарства	19,33
	Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	7,56
	Будівництво	7,56
	Добувна промисловість	5,88
Львівська область	Оптова та роздрібна торгівля	32,93
	Сільське, лісове та рибне господарства	12,20
	Транспорт, складське господарство тощо	10,37
	Діяльність готелів та ресторанів	10,37
	Будівництво	9,76
Закарпатська область	Оптова та роздрібна торгівля	26,32
	Діяльність готелів та ресторанів	20,18
	Сільське, лісове та рибне господарства	17,54
	Будівництво	8,77
	Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	7,89

1	2	3
Івано-Франківська	Оптова та роздрібна торгівля	23,13
	Будівництво	13,43
	Сільське, лісове та рибне господарства	11,94
	Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	11,19
	Діяльність готелів та ресторанів	11,19
Чернівецька	Оптова та роздрібна торгівля	26,32
	Сільське, лісове та рибне господарства	15,79
	Будівництво	13,16
	Транспорт, складське господарство тощо	13,16
	Діяльність готелів та ресторанів	9,21
Одеська	Оптова та роздрібна торгівля	29,33
	Сільське, лісове та рибне господарства	28,67
	Будівництво	10,67
	Транспорт, складське господарство тощо	6,67
	Діяльність готелів та ресторанів	6,67

2. ВПЛИВ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ ЄС ТА УКРАЇНОЮ НА РОЗВИТОК ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ

Наступний блок питань анкети стосувався окреслення особливостей та напрямів впливу Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною на розвиток прикордонних територій. На питання щодо *впливу підписання Угоди (в тому числі створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ)) на розвиток вашого району (міста)* 19,4 % опитаних відповіли, що вплив є значним; 50,7 % респондентів вважають, що впливає незначно; 29,9 % експертів зазначили, що не впливає (рис. 9). Представники органів місцевої влади у своїй більшості (приблизно 70% опитаних) відзначили вплив дії Угоди на розвиток своїх територій. Проте факт обрання більшістю респондентів відповіді щодо незначного впливу, свідчить про недостатнє використання можливостей, які відкриваються із підписанням Угоди про Асоціацію. Частково така думка респондентів може бути викликана недостатнім інформуванням щодо сутності та переваг Угоди.

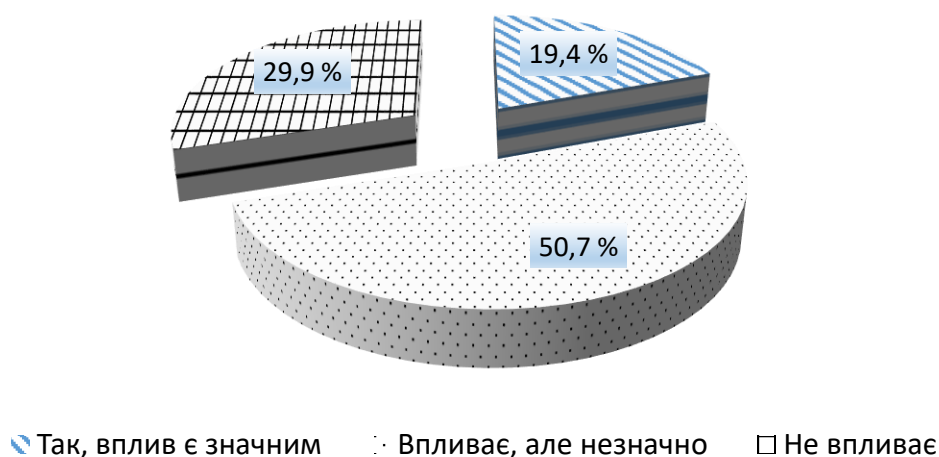

Рис 9. Розподіл думок респондентів щодо оцінки впливу підписання Угоди на розвиток їх району (міста), %

У розрізі областей думка експертів щодо наявності впливу Угоди на розвиток їх територій дещо відрізняються. Так максимальний відсоток тих, хто вважає, що впливу немає, спостерігається в Одеській області. Інші області максимальні бали віддають питанню щодо незначного впливу (рис.10).

Якщо розглянути відповіді на поставлене запитання в розрізі районних державних адміністрацій та міських рад, то на рівні РДА третина опитаних зазначила відсутність впливу Угоди (31%), тоді як на рівні міських рад експерти обрали відповідь «вплив є значним» (27%).

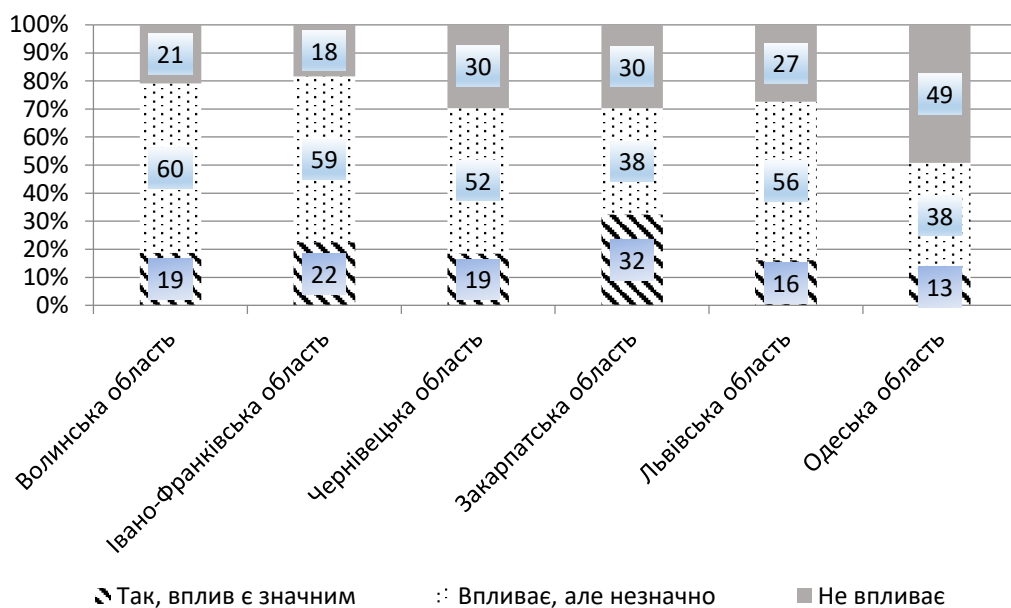

Рис. 10. Оцінка експертами впливу Угоди на розвиток їх району (міста) в розрізі областей, %

Оцінка впливу Угоди на розвиток їх району (міста) в розрізі районних державних адміністрацій та міських рад та областей демонструє дещо відмінні результати. Так у Львівській області найбільше відповідей щодо відсутності впливу зазначили експерти -представники міських рад, в Одеській області – експерти-представники РДА, в Івано-Франківській області експерти-представники міських рад відмітили незначний вплив Угоди, а експерти-представники РДА Волинської і Чернівецької областей вважають вплив Угоди незначним. У Закарпатській області експерти – представники міських рад зазначили відчутний вплив на розвиток територій цього стратегічного міжнародно-правового документу (рис.11).

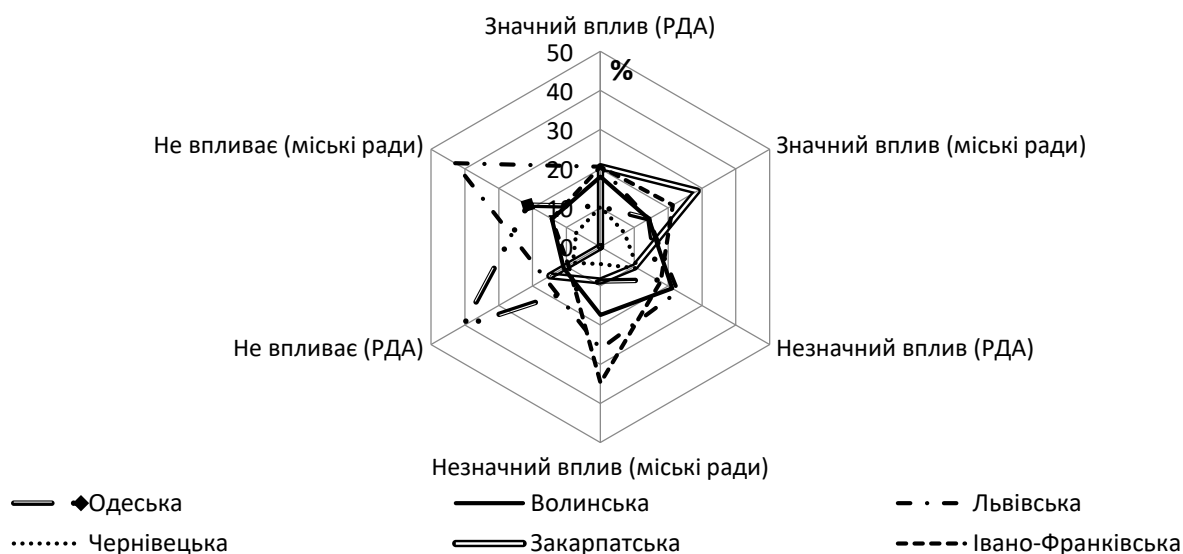

Рис. 11. Оцінка експертами впливу Угоди на розвиток їх району (міста) в розрізі районних державних адміністрацій та міських рад, %

Аналіз відповідей респондентів в контексті впливу Угоди на розвиток територій залежно від їх віддаленості від кордону засвідчив приблизно подібний розподіл думок експертів, більшість з яких зазначили незначний вплив Угоди на соціально-економічний розвиток територій.

На питання щодо сфер, на які найбільше вплинуло поглиблення процесів євроінтеграції в контексті підписання Угоди, експерти виділили інвестиційну, зовнішньоекономічну та економічну сфери як такі, що зазнали найбільшого впливу в процесі поглиблення євроінтеграційних процесів. Водночас, розвиток науково-технічного співробітництва з країнами-членами ЄС на сьогодні не отримав серйозного поступу, що є серйозною прогалиною у зв'язку із щорічним зменшенням фінансування наукових та науково-технічних досліджень та розробок із національних джерел фінансування (рис. 12).

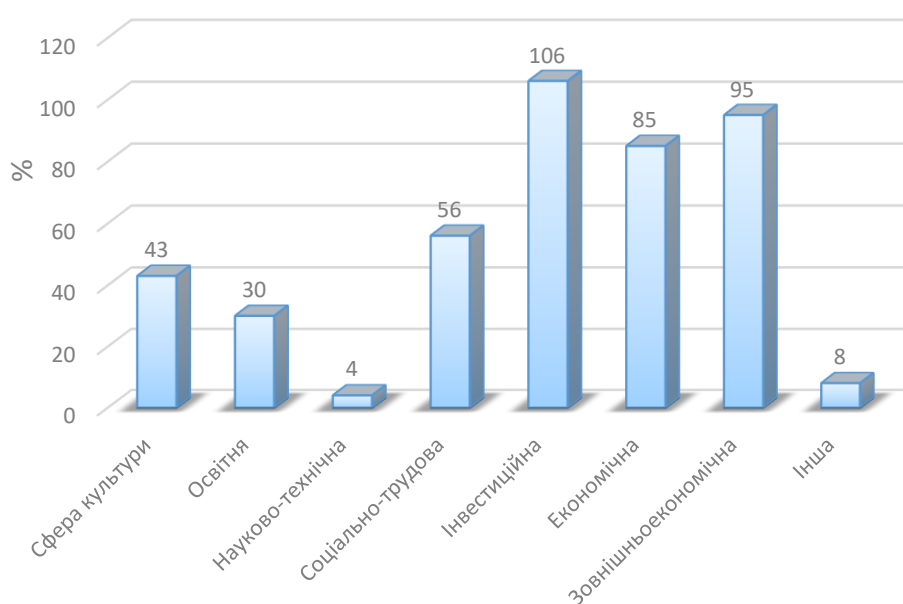

Рис. 12. Розподіл думок респондентів щодо сфер розвитку територій, на які найбільше вплинуло поглиблення процесів євроінтеграції в контексті підписання Угоди, од.

У більшості областей експерти зазначили вагомий вплив Угоди саме на сфери зовнішньоекономічної діяльності та інвестицій. Науково-технічна сфера всіма областями (за винятком Львівської) вважається сферою, на яку найменше впливає поглиблення процесів євроінтеграції. Незначний вплив Угоди зазначили також і у освітній сфері та сфері культури (рис.13).

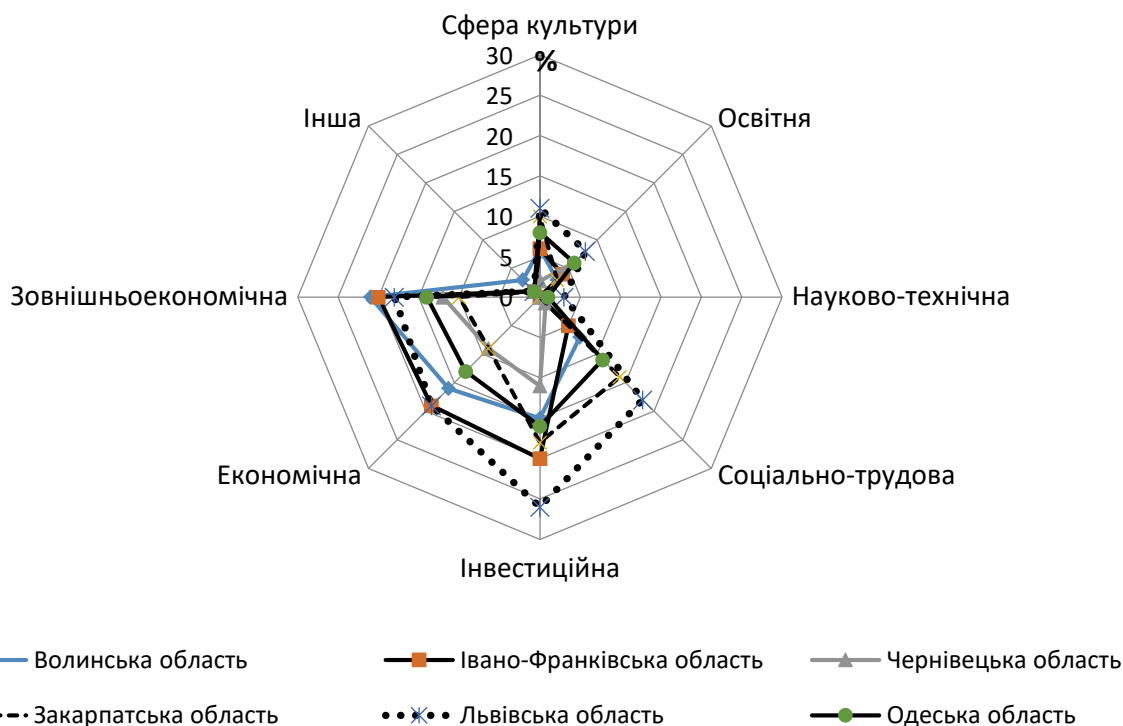

Рис. 13. Сфери розвитку територій, на які, на думку опитаних, найбільше вплинуло поглиблення процесів євроінтеграції в контексті підписання Угоди в розрізі областей, %

Розподіл думок респондентів щодо даного питання у розрізі РДА та міських рад наведено на рис. 14.

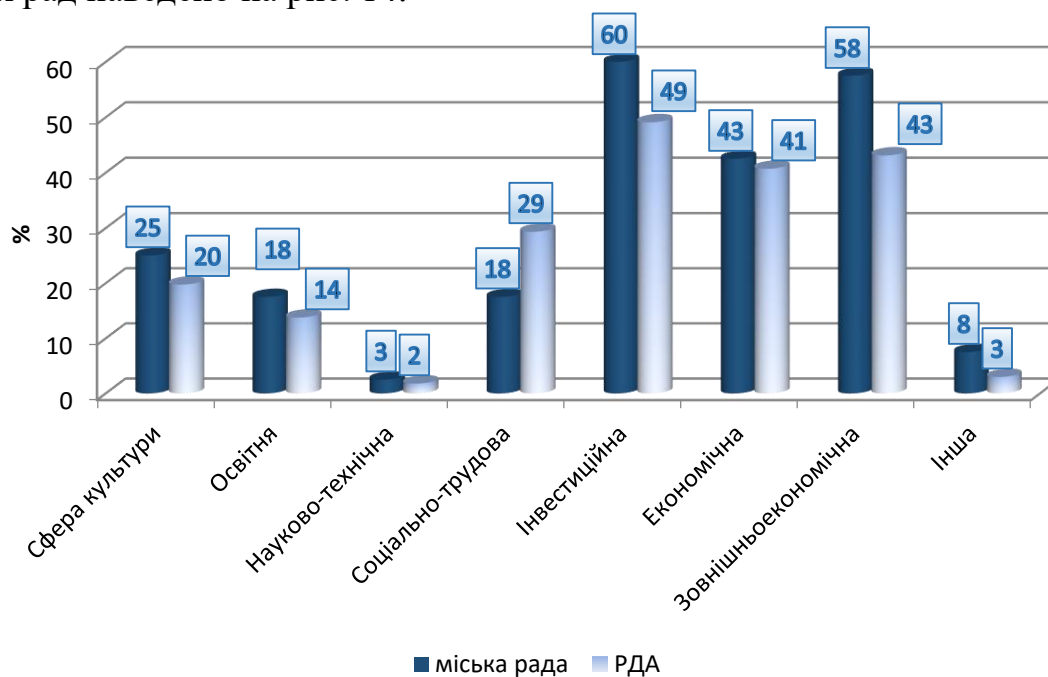

Рис. 14. Сфери розвитку територій, на які, на думку опитаних, найбільше вплинуло поглиблення процесів євроінтеграції в контексті підписання Угоди в розрізі РДА та міських рад, %

Щодо впливу фактору близькості кордону, то райони Волинської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей, які було віднесено до 1-ої категорії, серед сфер, на які найбільше вплинула Угода, експерти відзначають зовнішньоекономічну, адже близькість до кордону зумовлює активніший розвиток зовнішньоекономічної діяльності. Водночас інвестиційна сфера на думку респондентів зазнала відчутного впливу Угоди на територіях, віднесених до третьої категорії, Волинської, Львівської та Івано-Франківської областей, та другої категорії у Львівській та Чернівецькій областях. Інвестиційну сферу також зазначили представники органів влади територій Закарпатської області, безпосередньо межуючих з країнами-членами ЄС.

Серед переваг від підписання Угоди загалом у шести прикордонних областях експерти насамперед відзначили збільшення обсягів експорту товарів та послуг – 15,6%, збільшення активності мешканців району (міста) в рамках Місцевого прикордонного руху – 15%, збільшення надходжень до місцевих бюджетів – 13,9%, збільшення обсягу іноземних інвестицій – 13,3% (рис. 15).

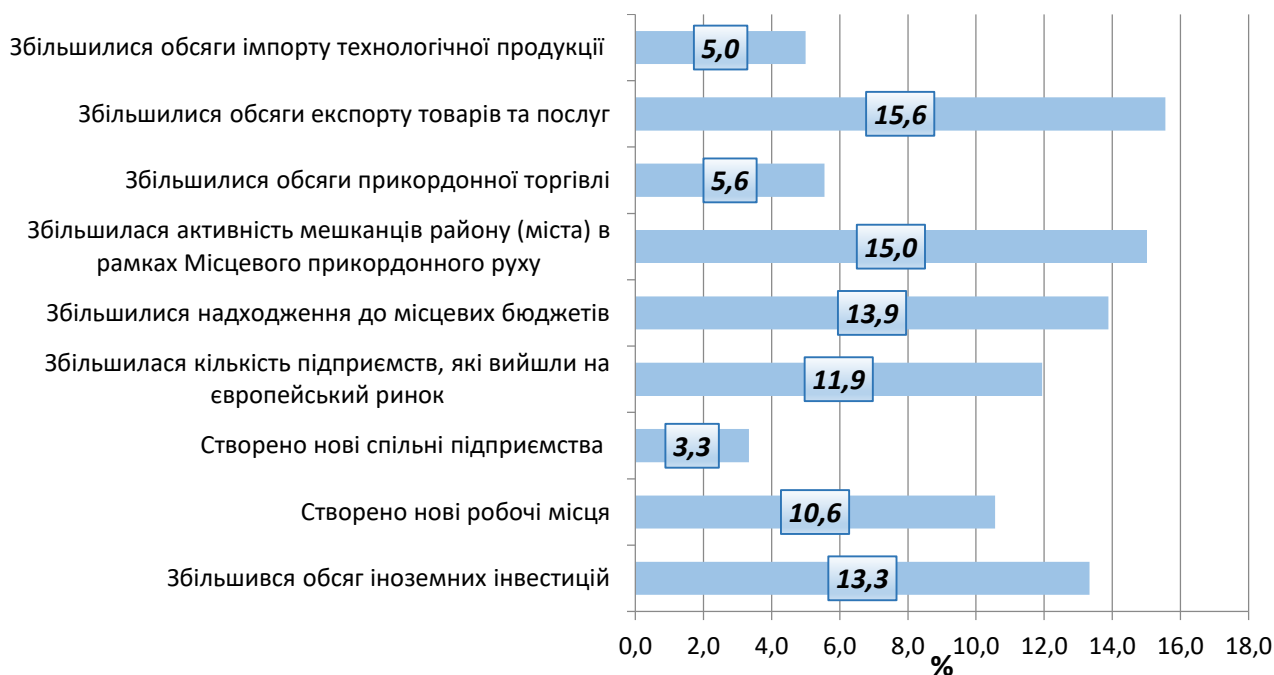

Рис. 15. Розподіл думок респондентів щодо переваг, які отримали їх райони (міста) від підписання Угоди, %

Якщо аналізувати результати експертного опитування в розрізі областей, то респонденти Львівської області до основних переваг віднесли створення нових робочих місць та збільшення активності мешканців району (міста) в рамках Місцевого прикордонного руху, Закарпатської області – збільшення обсягу іноземних інвестицій і створення нових робочих місць, Волинської області – збільшення активності мешканців району (міста) в рамках Місцевого прикордонного руху, Івано-Франківської області – збільшення обсягів експорту товарів та послуг, Одеської області – збільшення надходжень до місцевого

бюджету, Чернівецької області – збільшення обсягів експорту товарів та послуг (рис. 16).

Рис. 16. Розподіл відповідей респондентів щодо переваг, які отримали райони (міста) від підписання Угоди (в розрізі областей), %

Результати опитування у розрізі міських рад та РДА засвідчили, що експерти РДА до найбільших переваг віднесли збільшення обсягів іноземних інвестицій, збільшення надходжень до місцевих бюджетів, збільшення кількості підприємств, які вийшли на іноземний ринок; респонденти ж міських рад вважають, що саме збільшення обсягів прикордонної торгівлі, активності мешканців в рамках МПР та створення нових робочих місць є тими позитивними змінами, які відбулися внаслідок вступу в дію Угоди про асоціацію (рис.17).

Аналіз результатів дослідження із врахуванням наближеності територій до кордону засвідчив, що експерти – представники районів Волинської, Львівської, Івано-Франківської та Одеської областей, віднесених до першої категорії (0-50 км) вагомою перевагою вважають збільшення активності мешканців району (міста) в рамках Місцевого прикордонного руху. Водночас збільшення обсягів експорту товарів та послуг зазначили експерти-представники територій Волинської та Чернівецької областей, віднесених до другої категорії.

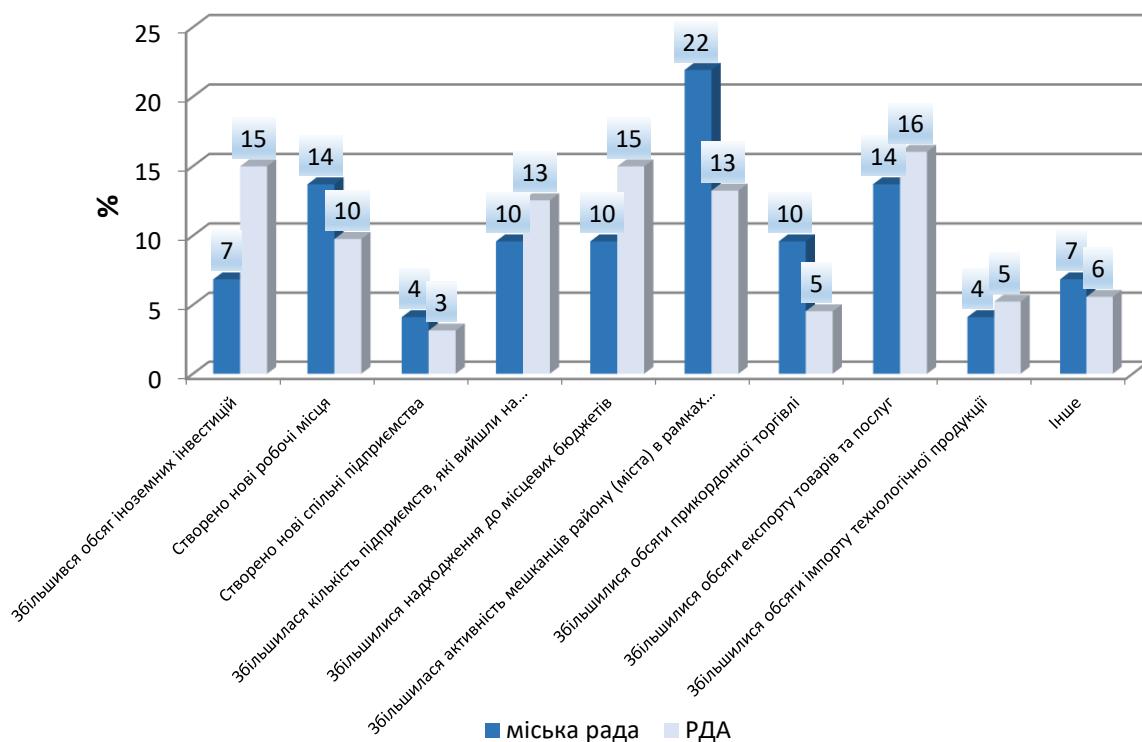

Рис. 17. Розподіл думок респондентів щодо переваг, які отримали райони (міста) від підписання Угоди, %

Реалізація Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною передбачає посилення співробітництва у різних сферах соціально-економічного та політичного розвитку країни, відповідно і кінцевими її бенефіціарами є мешканці, бізнес, регіон (район, місто) загалом тощо. Думка респондентів щодо того, кому найбільше на сьогодні вдалося скористатися можливостями, пов'язаними із підписанням Угоди про Асоціацію, наведена на рис. 18. Близько 29% опитаних вважають, що малий і середній бізнес, що працює на їх території, отримав найбільше можливостей для свого розвитку. Водночас 27,7% респондентів зазначили, що великий бізнес також отримав значний поштовх до подальшого розвитку у зв'язку із значною лібералізацією ринків з країнами-членами ЄС. Лише 8,7% респондентів зазначили свою думку з даного питання і вказали, що такими суб'єктами водночас можуть бути: як мешканці району, так і представники малого і середнього бізнесу; представники громадських організацій та малого і середнього бізнесу; мешканці району та весь район загалом тощо. Представники Львівської міської ради також зазначили, що це хороша можливість для ІТ – компаній та великого бізнесу м. Львова, щоб розвиватись. Респонденти із Білгород-Дністровської державної районної адміністрації вказали на те, що Угода про Асоціацію дасть «можливість розробки плану дій зі сталого енергетичного розвитку». А третина опитаних (31%), які зазначили свою думку, відмітивши позначку «інше», вважають, що жодних переваг від підписання Угоди про Асоціацію їх регіон та його суб'єкти досі не отримали. Відносно невеликий період дії Угоди та недостатня

проінформованість всіх зацікавлених сторін щодо можливостей та переваг, які появились в процесі реалізації цього міжнародно-правового документу, не дозволили запрацювати Угоді в достатньому обсязі.

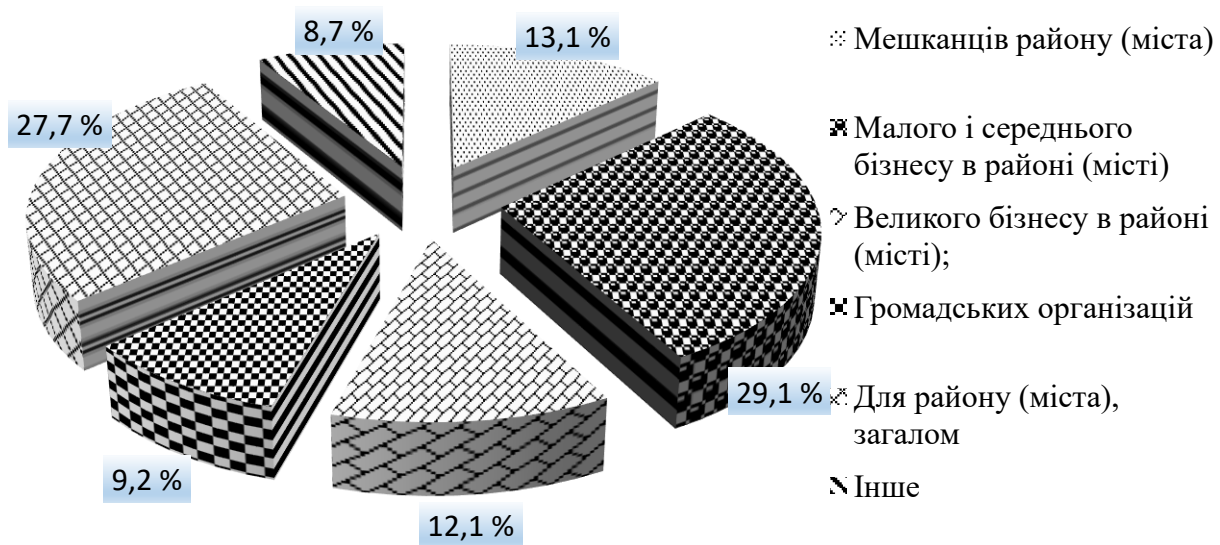

Рис.18. Розподіл думок респондентів щодо переліку суб'єктів, для яких насамперед відкрилися нові можливості в контексті підписання Угоди про Асоціацію , %

Детальніший аналіз питання у розрізі областей наведено в таблиці 8.

Таблиця 8

Розподіл думок експертів щодо переліку суб'єктів регіону, для яких насамперед відкрилися нові можливості в контексті підписання Угоди про Асоціацію у розрізі областей, %

Суб'єкти регіону	Регіони					
	Волинська область	Івано-Франківська область	Чернівецька область	Закарпатська область	Львівська область	Одеська область
Мешканців району (міста)	12,8	5,0	9,5	7,4	14,6	29,0
Малого і середнього бізнесу в районі (місті)	20,5	35,0	23,8	33,3	27,1	35,5
Великого бізнесу в районі (місті);	28,2	7,5	4,8	3,7	10,4	12,9
Громадських організацій	2,6	10,0	19,0	0,0	14,6	9,7
Для району (міста), загалом	23,1	32,5	42,9	48,1	18,8	12,9
Інше	12,8	10,0	-	7,4	14,6	-

На думку респондентів Чернівецької та Закарпатської областей (42,9 % та 48,1 % відповідей відповідно) нові можливості від дії Угоди про Асоціацію отримають їх території в цілому. А третина опитаних респондентів з Івано-

Франківської, Закарпатської та Одеської областей вважають такими суб'єктами малий і середній бізнес, що розміщений на їх території.

Лише представники Волинської області (28,2% опитаних експертів даної області), вказали на те, що вигоди та нові можливості від дії Угоди про Асоціацію в першу чергу може отримати великий бізнес, який функціонує на території їх регіону.

Думка експертів щодо впливу наближеності до кордону на появу нових можливостей для кінцевих бенефіціарів від дії Угоди наведена у таблиці 9. Результати опитування представлено у таблиці відміткою, що вказує на те, чи відмічали представники районів та міст вищезгадані суб'єкти своїх територій, перелік яких був запропонований у анкеті.

Таблиця 9

Розподіл думок респондентів щодо тих бенефіціарів в районі (місті), які в першу чергу отримали нові можливості в контексті підписання Угоди про Асоціацію у розрізі регіонів та їх віддаленості від кордону

Області	Волинська			Львівська			Закарпатська			Івано-Франківська			Чернівецька			Одеська			
Категорії*	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	IV
Мешканців району (міста)	✓		✓	✓	✓	-	✓	-		-	-	✓	✓	-		✓	✓	✓	✓
Малого і середнього бізнесу в районі (місті)	✓	✓	✓	✓	✓	-	✓	-		✓	✓	✓	✓	-		-	✓	✓	✓
Великого бізнесу в районі (місті);	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	-		-	✓	✓	-	✓		✓	-	-	✓
Громадських організацій	-	-	✓	✓	✓	✓	-	-		✓	-	✓	✓	✓		✓	-	✓	✓
Для району (міста), загалом	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-		-	✓	✓	✓	✓		-	-	-	✓
Інше	✓	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓		-	✓	✓	-	-		-	✓	-	-

*В залежності від наближеності до кордону досліджувані території ми поділили на чотири категорії: I - 0-50 км, II - 50-100 км, III - 100-150 км, IV - 150 км і більше

Результати опитування засвідчують, що експерти всіх районів, віднесених до першої категорії, відповідних областей, окрім Івано-Франківської⁴, зазначають, що найбільші можливості є у мешканців району (міста) та великого бізнесу їх району. Водночас більшість експертів-представників територій, віднесених до першої категорії, за винятком експертів з Одеської області, вказують також на те, що такими можливостями можуть скористатись представники малого і середнього бізнесу їх регіону.

Розподіл відповідей респондентів щодо тих бенефіціарів в районі (місті), які в першу чергу отримали нові можливості в контексті підписання Угоди про асоціацію, у розрізі міських рад міст обласного та республіканського значення та районних державних адміністрацій шести прикордонних областей (рис. 19).

⁴ В Івано-Франківській області до першої категорії можна віднести лише два райони – Верховинський та Косівський, які є гірськими і важкодоступними, та м. Болехів. Також в цій області відсутній пункт пропуску.

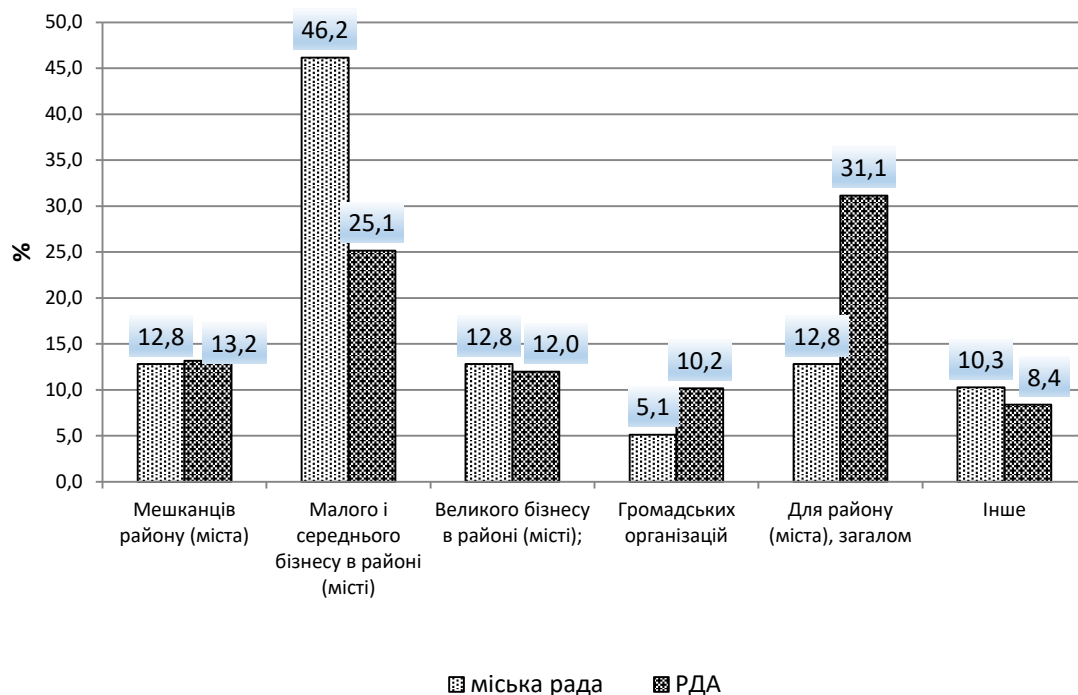

Рис. 19. Розподіл думок респондентів щодо тих бенефіціарів в районі (місті), які в першу чергу отримали нові можливості в контексті підписання Угоди про Асоціацію, у розрізі МР та РДА, %

Близько половини респондентів (46,2 %), які працюють у міських радах вказали на те, що найбільше можливостей від дії Угоди про Асоціацію отримають саме представники малого і середнього бізнесу, що працюють на їх території. Третина ж опитаних (31,1%) представників районних державних адміністрації шести областей зазначили, що це принесе вигоду для всіх суб'єктів, які працюють чи проживають у їх регіоні.

На думку експертів найбільші переваги від впровадження поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) загалом по шести прикордонних областях отримують такі види економічної діяльності як (див. рис. 20):

- сільське, лісове та рибне господарства – 19,3%;
- оптова та роздрібна торгівля – 16,5%;
- виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність – 11%;
- легка промисловість – 8,2%;
- мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (сфера туризму) – 7,9%;
- виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 7,5%.

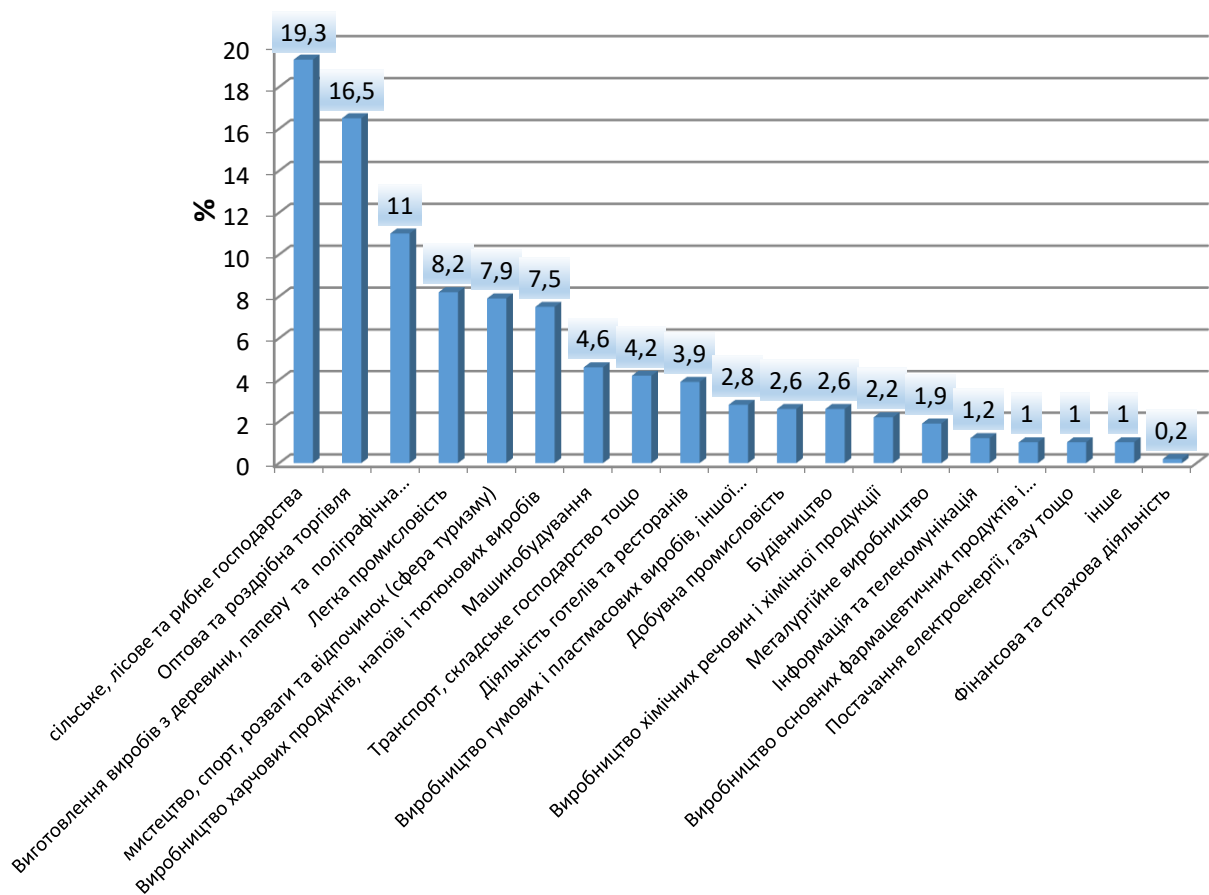

Рис. 20. Розподіл відповідей респондентів щодо видів економічної діяльності, які отримують найбільші переваги від впровадження ПВЗВТ, загалом по шести прикордонних областях, %

Аналіз відповідей респондентів щодо визначення видів економічної діяльності, які отримують найбільше переваг від впровадження ПВЗВТ у розрізі областей, дозволив отримати такі результати (див. табл. А.2):

- експерти Львівської області найбільшою кількістю голосів відзначили оптову та роздрібну торгівлю (16%), сільське, лісове та рибне господарство (14%); їх думка співпала з думкою експертів Волинської області - 30% і 18% відповідно;
- експерти Івано-Франківської області зазначили у відповідях виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність (19%) та оптову та роздрібну торгівлю (17%);
- експерти Чернівецької області відмітили сільське, лісове та рибне господарство (24%), виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність (16%);
- експерти Закарпатської області вказали на легку промисловість (15%), оптову та роздрібну торгівлю (15%);

- експерти Одеської області відзначили найбільший вплив Угоди на сільське, лісове та рибне господарство (28%), оптову та роздрібну торгівлю (20%).

Щодо визначення видів економічної діяльності, які найбільше відчували позитивні зміни від впровадження ПВЗВТ у районах (містах), в розрізі міських рад і РДА, то результати є відмінними, що можна пояснити різним розумінням проблем та економічної ситуації на рівні міст і районних адміністрацій, а також територіальними відмінностями, зокрема РДА оцінювали район в цілому, тоді як міські ради лише своє місто (рис. 21).

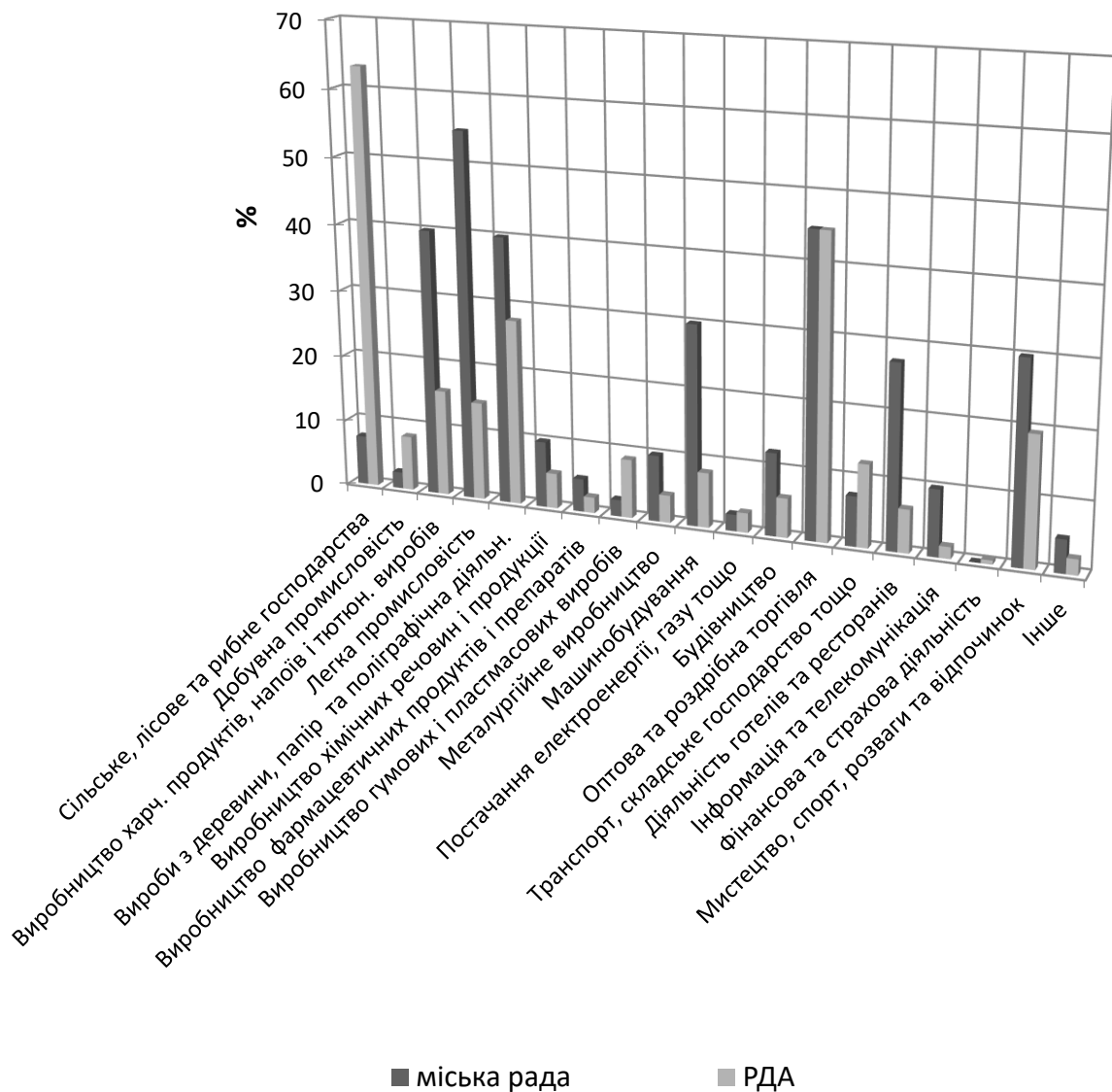

Рис. 21. Розподіл відповідей респондентів щодо видів економічної діяльності, які отримують найбільші переваги від впровадження ПВЗВТ, у розрізі міських рад і РДА, %

Учасникам опитування було запропоновано дати оцінку можливим позитивним наслідкам впливу дії Угоди про Асоціацію на соціально-економічний розвиток відповідної території за 5-ти бальною шкалою (від 0

(вплив відсутній) до 5 (вплив значний)). На думку респондентів найбільше дія Угоди впливатиме на розширення можливостей експорту товарів та послуг, збільшення надходжень інвестицій, зростання якості та асортименту продукції та послуг на внутрішньому ринку (див. табл.10).

Таблиця 10

Розподіл відповідей респондентів щодо оцінки можливих позитивних наслідків впливу дії Угоди про Асоціацію на соціально-економічний розвиток територій, %

Можливі позитивні наслідки	Оцінка					
	0	1	2	3	4	5
Розширення можливостей експорту товарів та послуг	1,2	6,9	14,6	29,6	30,4	17,3
Створення нових підприємств, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність	5,3	14,3	25,4	24,6	19,7	10,7
Стимулювання технологічного переоснащення підприємств району (міста)	7,9	11,3	25,8	29,2	16,7	9,2
Збільшення надходжень інвестицій	3,8	8,4	14,1	29,8	30,5	13,4
Створення нових робочих місць	2,7	10,5	21,5	28,5	21,9	14,8
Активізація господарської діяльності у районі (місті)	4,6	7,9	24,5	35,3	21,2	6,6
Покращення прикордонної, транспортної і технічної інфраструктур	8,9	9,8	15,7	27,2	23,4	14,9
Покращення соціальної інфраструктури	6,2	8,6	22,6	32,5	20,6	9,5
Зростання якості та асортименту продукції та послуг на внутрішньому ринку	2,9	7,9	16,7	29,7	31,0	11,7
Повернення заробітчан	27,5	23,0	25,8	11,5	5,7	6,6
Інше	-	-	-	1,0	-	-

Повернення заробітчан, як позитивний наслідок від дії Угоди про Асоціацію, респонденти оцінюють лише у 1,9 бали⁵, причому 30% респондентів таку можливість оцінили в «0» балів (див. рис. 22). Перелік інших, вказаних у анкеті, можливостей експерти оцінили в середньому у 3 бали, що становить приблизно 60 % респондентів, відповіді яких коливались від 2 до 4 балів на можливий варіант відповіді.

⁵ Середній бал розрахований як частка загальної суми добутків відповідей по кожній оцінці окремо до загальної суми відповідей.

Рис. 22. Розподіл відповідей респондентів щодо оцінки можливих позитивних наслідків впливу дії Угоди про Асоціацію на соціально-економічний розвиток територій⁶

Аналіз відповідей респондентів в розрізі областей засвідчив загалом однакову оцінку експертами можливих позитивних наслідків дії Угоди (див. рис. 23). Зокрема у Чернівецькій області взаємне відкриття ринків, на думку експертів, дозволить наростити обсяги експорту товарів та послуг та збільшити надходження інвестицій у регіон (по 3,8 бали відповідно). Представники Волинської області вважають, що саме зростання якості та асортименту продукції та послуг на внутрішньому ринку стане основним результатом запровадження ПВЗВТ (3 бали).

Близько 60% респондентів Івано-Франківської, Львівської, Одеської та Закарпатської областей також вказують на те (в середньому 3,2 бали), що основними очікуваннями від дії Угоди стане саме нарощення обсягів інвестицій у їх регіони.

Щодо створення робочих місць, то представники Чернівецької та Закарпатської областей оцінюють цей пріоритет у 3,5 бали, тоді коли респонденти Волинської області у своїх результатах налаштовані менш оптимістично (2,7 бали). Детальніші результати щодо оцінки можливих позитивних змін від впливу дії Угоди у розрізі областей наведені у табл. А.3.

Третина опитаних представників Одеської, Закарпатської та Львівської областей вказують на те, що дія Угоди про Асоціацію в жодному разі не вплине на повернення заробітчан додому. Водночас більше 30 % респондентів Волинської та Івано-Франківської областей такі шанси оцінюють у 2 бали.

⁶ Середній бал розрахований як частка загальної суми добутків відповідей по кожній оцінці окремо до загальної суми відповідей.

Рис. 23. Розподіл відповідей респондентів щодо оцінки можливих позитивних змін від впливу дії Угоди про Асоціацію на соціально-економічний розвиток територій у розрізі областей

На покращення прикордонної, транспортної і технічної інфраструктури сподіваються насамперед експерти тих прикордонних районів, де відсутні пункти перетину кордону. Наприклад, Верховинський район Івано-Франківської області, Турківський район Львівської області тощо. Відповідно такі наслідки впливу дії Угоди вони оцінюють від 2,5 до 3,3 балів.

Окремі респонденти Одеської області висловили свою думку щодо даного питання і в цілому песимістично оцінили вплив Угоди на розвиток своїх територій, зазначивши, що наразі не вбачають жодних можливих позитивних наслідків від її реалізації.

Респондентам також було запропоновано **зазначити можливі негативні наслідки впливу дії Угоди про Асоціацію на соціально-економічний розвиток відповідного району (міста)**. Найбільш негативним ефектом, який опитувані оцінили у 3,2 бали (з 5-ти можливих), може бути зростання обсягів експорту сировинних ресурсів до країн ЄС (рис. 24). Угода передбачає, що Україна та ЄС зобов'язуються не запроваджувати будь які мита, податки та інші еквівалентні заходи щодо вивезення товарів. А більшість експортних мит, що діють в Україні підлягають анулюванню протягом 10-ти років від моменту початку дії Угоди про Асоціацію. Така думка експертів підтверджується зокрема і останніми даними статистики зовнішньої торгівлі товарами України. За результатами січня-вересня 2017 року, експорт українських аграрних та харчових товарів до країн Європейського Союзу збільшився на 39,8% та становив \$ 4,177 млрд⁷. При цьому

⁷ Двостороння аграрна торгівля України та ЄС демонструє значне зростання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/uk/node/24868>.

нарощення обсягів експорту до ринків країн ЄС відбулось в основному за рахунок зростання обсягів постачання таких продуктів як: кукурудза – на 57,4%, насіння свиріпи або ріпаку – на 72,9%, соняшникова олія – на 23%.

Рис. 24. Розподіл відповідей респондентів щодо оцінки можливих негативних змін від впливу дії Угоди про Асоціацію на соціально-економічний розвиток територій

Серйозним викликом для прикордонних територій на думку експертів стане і загроза активізації процесів міграції працездатних і підприємливих осіб у країни ЄС, яку вони оцінили у 3,1 бали. Водночас зростання безробіття вони оцінюють лише у 2 бали, що пояснюється все ще високими очікуваннями щодо відкриття нових підприємств та розвитку інвестиційної діяльності на їх території.

Найменш ймовірні ризики негативного впливу Угоди на думку респондентів існують у соціальній сфері: занепад соціальної інфраструктури близько 75 % опитаних оцінили лише в 1,7 балів (табл. 11).

Найбільший ризик у зростанні обсягів експорту сировинних ресурсів до країн ЄС відзначають експерти-представники Закарпатської та Львівської областей, на території яких є розвинена мережа пунктів перетину кордону та через територію яких проходять міжнародні транспортні коридори. На думку більшості експертів небезпека неконтрольованих вирубок лісу та його подальшого експорту є серйозною загрозою для прикордонних територій (див. рис. 25, табл. А.4).

Таблиця 11

Розподіл відповідей респондентів щодо оцінки можливих негативних наслідків впливу дії Угоди про Асоціацію на соціально-економічний розвиток територій, %

Можливі негативні наслідки	Оцінка					
	0	1	2	3	4	5
Пригнічення господарської діяльності у районі (місті) унаслідок збільшення обсягів імпорتنих товарів та послуг з ЄС	13,1	21,5	24,3	22,7	11,2	7,2
Зростання безробіття	22,8	29,1	21,7	12,2	8,3	5,9
Активізація процесів міграції працездатних і підприємливих осіб у країни ЄС	5,5	10,6	18,9	23,2	23,2	18,5
Занепад соціальної інфраструктури	35,4	25,7	17,3	12,7	4,6	4,2
Перенесення з країн ЄС підприємств, що забруднюють довкілля	15,7	19,3	16,5	18,1	17,7	12,9
Зростання обсягів експорту сировинних ресурсів до країн ЄС (продукції сільськогосподарського та лісового господарств, добувної промисловості тощо), що сповільнюватиме розвиток району та погіршуватиме стан навколишнього середовища	5,1	14,2	17,7	15,7	22,0	25,2
Інше	-	-	0,3	-	-	0,3

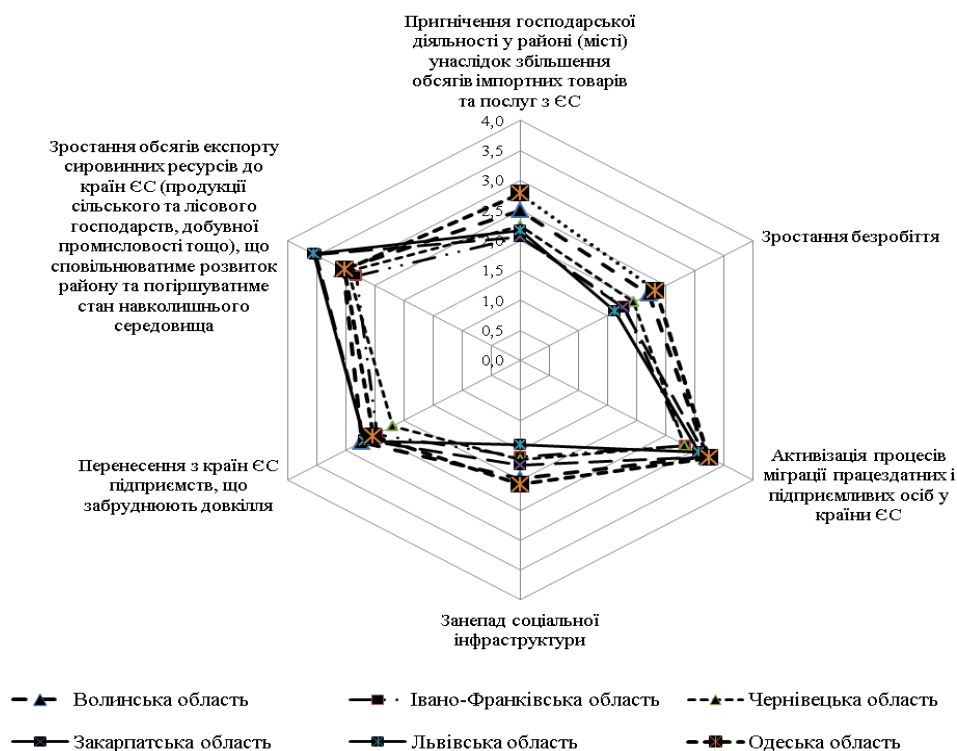

Рис. 25. Розподіл відповідей респондентів щодо оцінки можливих негативних наслідків впливу дії Угоди про Асоціацію на соціально-економічний розвиток територій у розрізі областей

Респондентам було запропоновано вказати свою думку щодо основних проблем адаптації економічних систем прикордонних регіонів до нових умов та правил, передбачених Угодою про Асоціацію. Практично кожний п'ятий експерт (21,59%) зазначив вагомість законодавчих відмінностей між країнами-членами ЄС та Україною у процесі зближення економічних систем країн-учасниць та формування єдиного економічного простору Україна-ЄС (рис. 26).

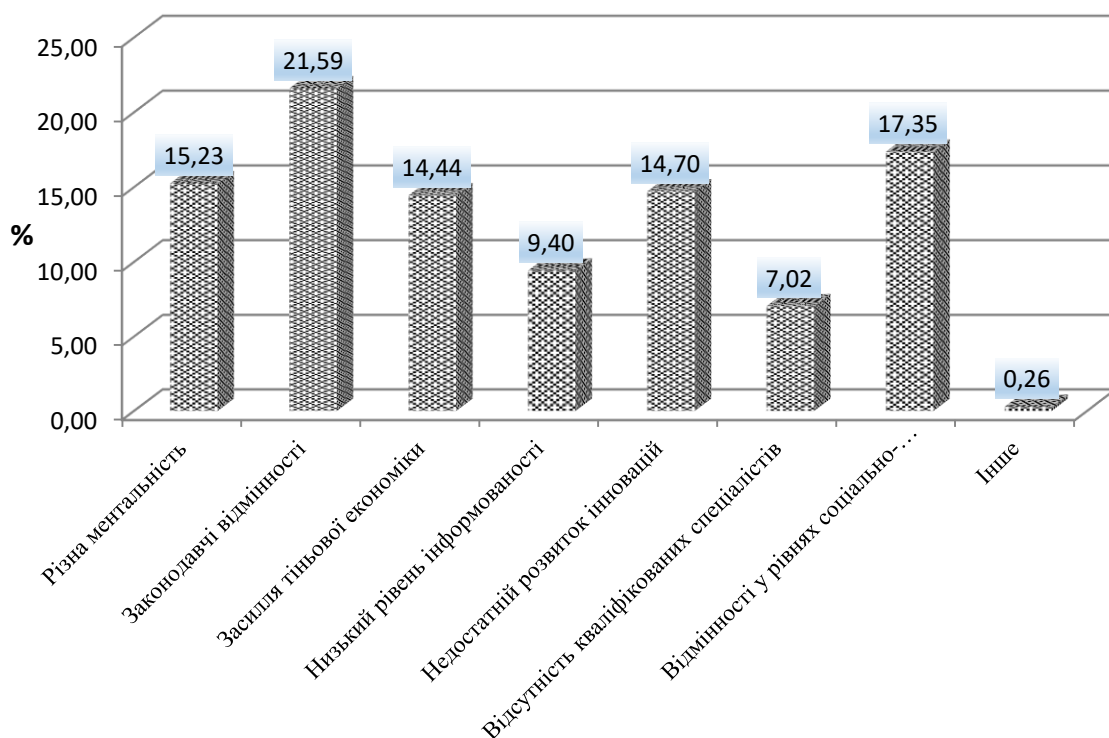

Рис. 26. Розподіл думок респондентів щодо основних проблем адаптації економічних систем прикордонних регіонів до нових умов та правил, передбачених Угодою про Асоціацію, %

Не менш важливими проблемами на думку експертів залишаються і відмінності у рівнях соціально-економічного розвитку суміжних територій та різна ментальність. Такі ж проблеми як відсутність кваліфікованих кадрів та низький рівень інформованості (населення та бізнесу, зокрема, щодо можливостей, які відкриваються перед районом (містом) в результаті дії Угоди про Асоціацію) не є на сьогодні визначальними у процесі розвитку регіонів в умовах активізації євроінтеграційних процесів та реалізації стратегічних соціально-економічних реформ, передбачених Угодою. Думка респондентів у розрізі міських рад та районних державних адміністрацій є практично ідентичною.

Аналіз результатів опитування у розрізі регіонів засвідчив, що у всіх областях, представники яких брали участь в опитуванні, більше 50% респондентів вважають, що законодавчі відмінності між країнами-членами ЄС та Україною є основною проблемою адаптації економічної системи прикордонних регіонів України до нових умов та правил, передбачених Угодою про Асоціацію (див. табл.12). Водночас, лише 18,9% опитаних представників Закарпатської області вбачають різну ментальність прикордонних регіонів сусідніх країн як проблему адаптації економічної системи регіону до нових умов розвитку. Область межує з чотирма країнами-членами ЄС, на її території компактно проживають багаточисельні етнічні меншини румунів, угорців, дещо менші - словаків та поляків. В інших областях результати опитування коливаються від 37,9% (Одеська область) до 65,3% (Івано-Франківська область).

Таблиця 12

Розподіл відповідей респондентів щодо оцінки основних проблем адаптації економічної системи прикордонних регіонів до нових умов та правил, передбачених Угодою про Асоціацію у розрізі областей, %

Суб'єкти регіону	Області					
	Волинська	Івано-Франківська	Чернівецька	Закарпатська	Львівська	Одеська
Різна ментальність	41,7	46,9	40,7	18,9	50,8	37,9
Законодавчі відмінності	52,1	65,3	59,3	59,5	52,4	60,3
Засилля тіньової економіки	50,0	24,5	37,0	32,4	38,1	46,6
Низький рівень інформованості	31,3	26,5	18,5	2,7	27,0	34,5
Недостатній розвиток інновацій	39,6	36,7	48,1	51,4	25,4	44,8
Відсутність кваліфікованих спеціалістів	16,7	22,4	11,1	24,3	12,7	24,1
Відмінності у рівнях соціально-економічного розвитку суміжних територій	56,3	38,8	29,6	48,6	55,6	41,4
Інше	0,0	0,0	0,0	5,4	0,0	0,0

Найменш вагомою проблемою адаптації економіки Івано-Франківської області представники влади (четверта частина опитаних) вважають засилля тіньової економіки, низький рівень поінформованості та відсутність кваліфікованих спеціалістів (див. табл. А.5). Представники Львівської та Волинської областей серед усіх проблем найбільшою вважають відмінності у рівнях соціально-економічного розвитку суміжних територій (більше 55% опитаних).

Респонденти-представники територій, віднесених до І-ої категорії, здебільшого зазначають відмінності у ментальності та рівнях соціально-економічного розвитку суміжних територій як відчутні перешкоди у повноцінній реалізації положень Угоди (див. табл. А.6).

Експерти Закарпатської та Чернівецької областей відзначили «недостатній розвиток інновацій» як відчутну проблему з огляду на переважання гірських територій та відсутність будь-яких перспектив для їх розвитку.

Відкриття європейських ринків для вітчизняних товаровиробників створює нові можливості для розвитку суб'єктів підприємницької діяльності прикордонних територій. Проте, на думку більшості експертів щодо **впливу Угоди на кількість суб'єктів підприємницької діяльності**, на сьогодні Угода не здійснює суттєвого впливу їх кількісний склад (43%). Варто відзначити, що значна частка респондентів не змогли дати однозначної відповіді на це питання (33%) (див. рис. 27). Такі результати опитування можна пояснити тим, що до

недавнього часу Угода діяла не в повній мірі і в короткотерміновому періоді її вплив був маловідчутним для бізнесу⁸.

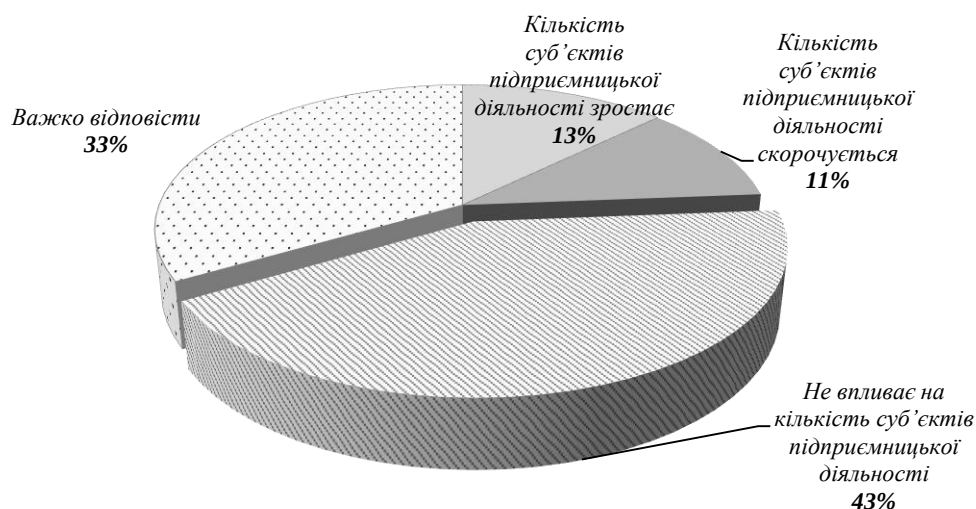

Рис. 27. Розподіл відповідей респондентів щодо впливу Угоди на кількість суб'єктів підприємницької діяльності у прикордонних регіонах сусідів країн-членів ЄС, %

Аналіз відповідей респондентів у розрізі областей показав, що у Закарпатській області найбільша частка експертів (серед решти регіонів) відзначила вплив Угоди на зміну кількості суб'єктів підприємницької діяльності (див. рис. 28). При цьому 34% експертів цього регіону відзначають зростання кількості суб'єктів підприємницької діяльності, а 8,57% - навпаки, зазначають скорочення їх кількості. Втім, у Закарпатській області позитивні тенденції до зростання кількості суб'єктів господарювання можна пояснити розширенням експортних можливостей регіону в контексті дії Угоди (у січні-липні 2017 року експорт зріс на 13,8 % в порівнянні з аналогічним періодом 2016 року і приблизно на 23 % порівняно з 2015 роком) та вигідним географічним положенням, а саме сусідство з чотирма країнами-членами ЄС. Водночас, на думку експертів, вплив Угоди в однаковій мірі відчули суб'єкти підприємницької діяльності Івано-Франківської, Львівської і Одеської областей (близько 22% респондентів відзначили зростання або ж скорочення кількості суб'єктів підприємницької діяльності), що практично вдвічі менше, ніж у Закарпатській області. Найменший вплив Угоди на зміну кількості суб'єктів господарювання відмітили респонденти у Волинській області (14,17%), при цьому Угода швидше сприяє відкриттю нових підприємств (10%), аніж їх закриттю (4,17%). Лише в Чернівецькій і Одеській областях частка респондентів, які вказали на скорочення суб'єктів підприємницької діяльності (23,08% та 15,25% відповідно), є вищою порівняно з тими респондентами, що зазначили

⁸ Прим. автора. З 1 листопада 2014 року набуло чинності тимчасове застосування Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а тільки з 1 вересня 2017 року Угода почала діяти в повному обсязі.

зростання кількості суб'єктів підприємницької діяльності відносно впливу Угоди.

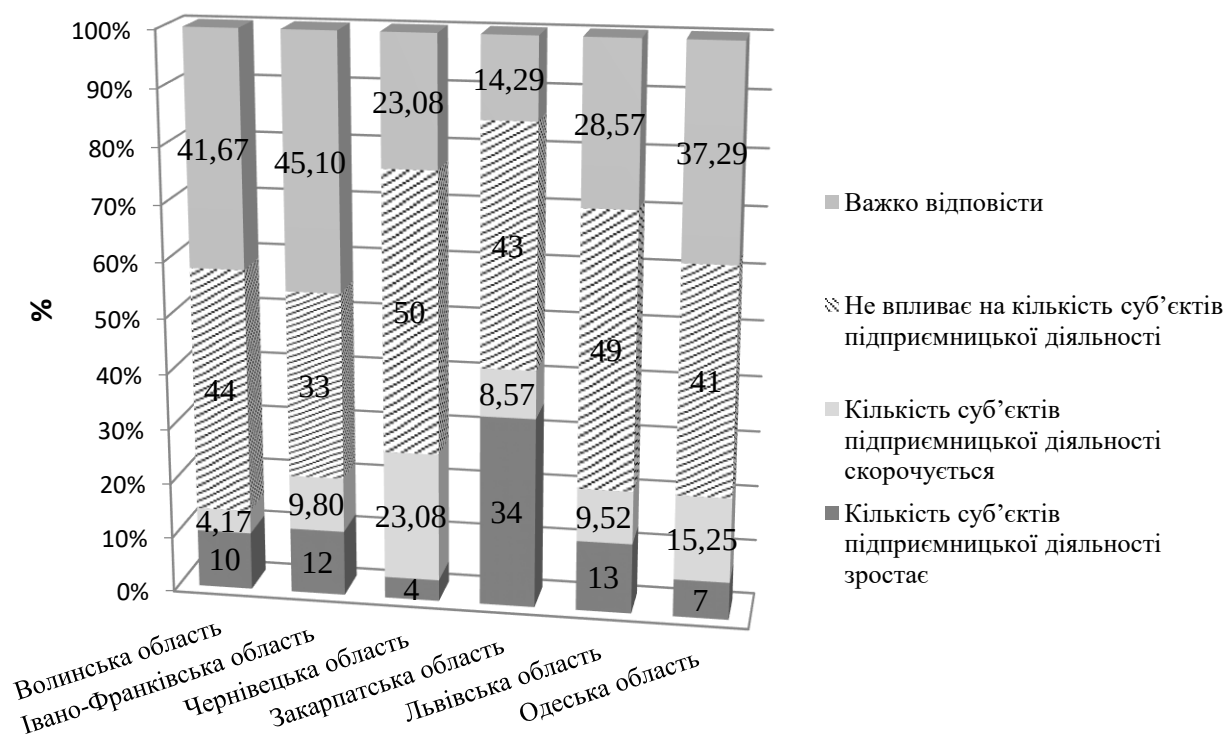

Рис. 28. Розподіл відповідей респондентів щодо впливу Угоди на кількість суб'єктів підприємницької діяльності у розрізі прикордонних регіонів, сусідніх з країнами-членами ЄС, %

Зазначимо, що зменшення кількості підприємств почалося у всіх прикордонних регіонах ще у 2014 році переважно через скорочення кількості малих, особливо мікропідприємств. Водночас у всіх прикордонних регіонах, окрім Одеської області, у 2016 році зросла кількість середніх підприємств.

Експерти, які відзначили скорочення кількості суб'єктів підприємницької діяльності, зазначають, що найбільше скорочення відбувається в сферах оптової і роздрібної торгівлі (57,7%), сільському, лісовому та рибному господарстві (31,7%), а також у будівництві і лісовій промисловості (17,3%), найменше – у металургійному виробництві (1%), виробництві хімічних речовин і хімічної продукції (1%) та постачанні електроенергії і газу (1,9%) (див. рис. 29).

Якщо розглядати це питання в розрізі прикордонних областей, то у всіх регіонах зменшення кількості суб'єктів підприємницької діяльності на думку експертів відбувається насамперед у сфері оптової і роздрібної торгівлі (див. табл. А.7). Такої думки притримуються 41% експертів з Одеської області, 37% респондентів з Волинської області та 34% - з Львівської області. Експерти з усіх областей за винятком Закарпатської області відзначають скорочення кількості суб'єктів підприємницької діяльності у сфері сільського, лісового та рибного господарства. На думку респондентів у Закарпатській області Угода про асоціацію в більшій мірі вплинула на зростання діяльності суб'єктів

підприємницької діяльності у сферах фінансової та страхової діяльності (16%) та виготовлення виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності (13%). Водночас у Івано-Франківській області на думку респондентів значно більше зменшилася кількість суб'єктів підприємницької діяльності у легкій промисловості (13%) та у сфері туризму (13%), тоді коли у Чернівецькій області - у будівництві (15%). Крім того, результати аналізу засвідчили, що найбільше скорочення кількості суб'єктів підприємницької діяльності у сфері оптової та роздрібної торгівлі спостерігається в районах, які розташовані в межах 50 км до кордону, що показує транскордонну залежність суб'єктів цієї сфери, тоді коли на інші сфери діяльності близькість кордону особливого впливу немає.

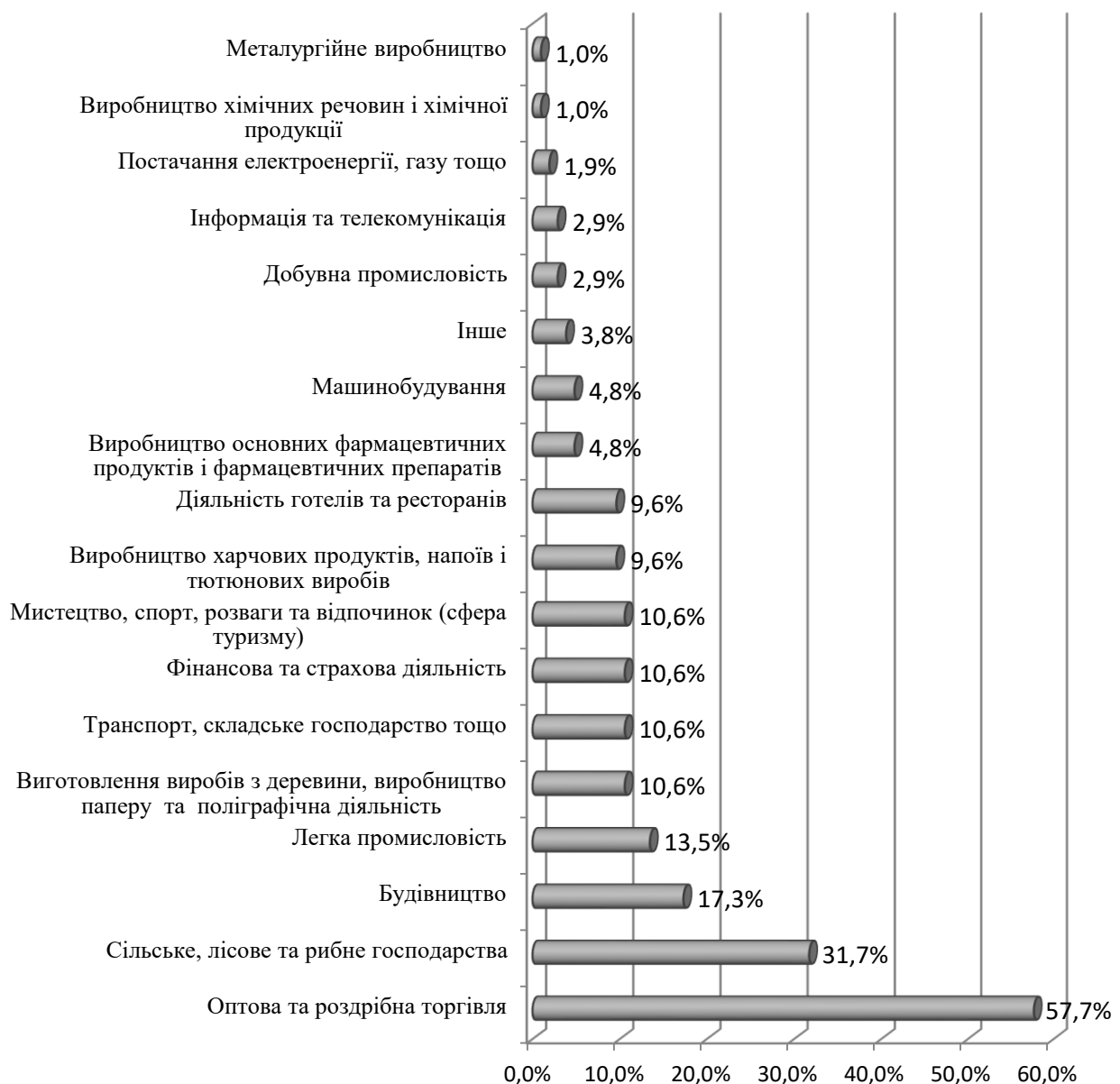

Рис. 29. Розподіл відповідей респондентів щодо видів економічної діяльності, у яких зменшення кількості суб'єктів підприємницької діяльності внаслідок впливу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, відбувається найбільшими темпами, %

Аналіз відповідей експертів у розрізі РДА та міських рад засвідчує, що респонденти-представники РДА зазначили зменшення кількості суб'єктів господарювання насамперед у сферах оптової та роздрібної торгівлі (29%), сільського, лісового та рибного господарств (18%). Тоді як респонденти-представники міських рад - у сферах будівництва (14%), фінансової та страхової діяльності (11%), діяльності готелів та ресторанів (9%), транспорті та складському господарстві (9%) тощо (див. рис. 30).

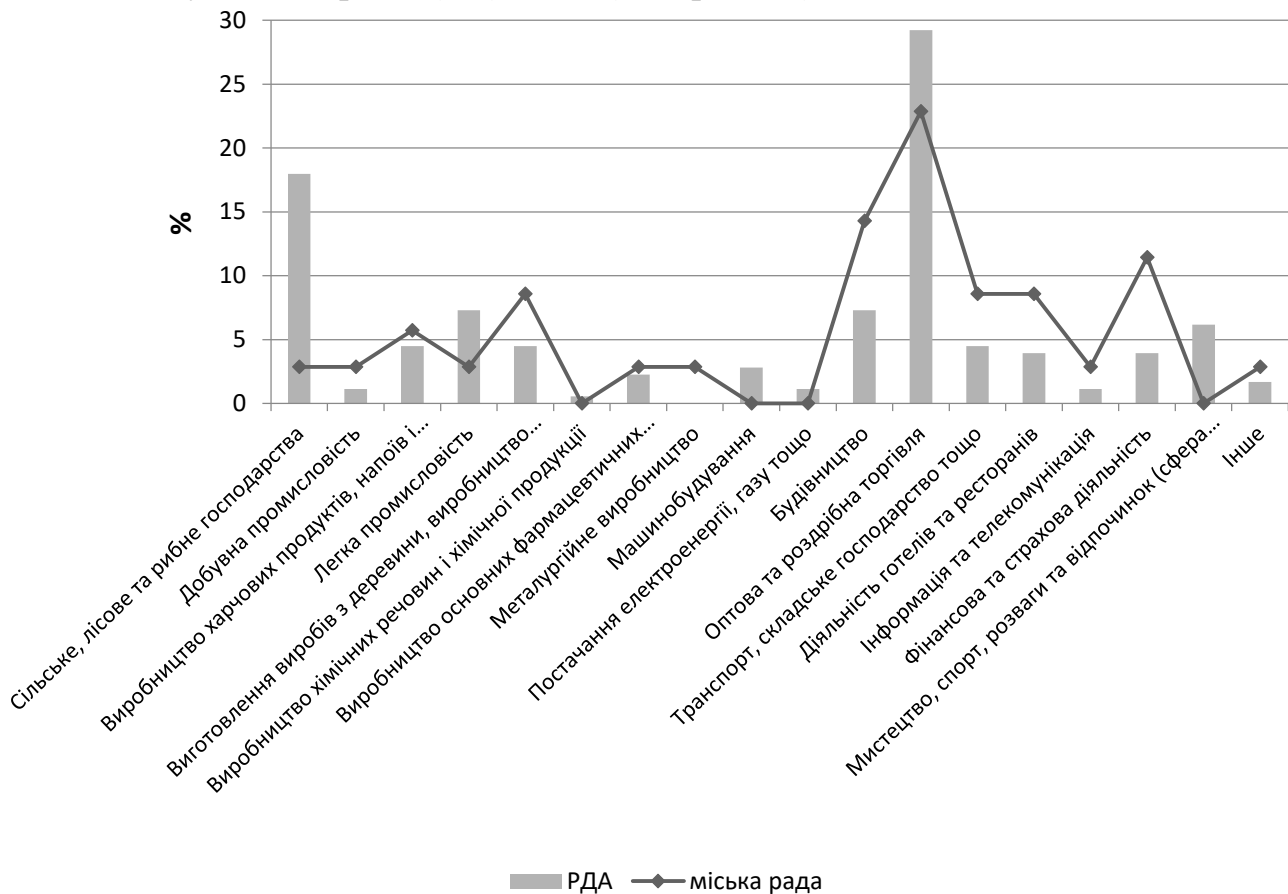

Рис. 30. Розподіл відповідей респондентів щодо видів економічної діяльності, у яких зменшення кількості суб'єктів підприємницької діяльності внаслідок впливу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, відбувається найбільшими темпами, у розрізі РДА та міських рад, %

Експерти, які зазначили зростання кількості суб'єктів господарювання в контексті Угоди про асоціацію, відмічають, що найбільше збільшується кількість суб'єктів мікропідприємництва (58%), а найменше Угода впливає на збільшення кількості суб'єктів великого підприємництва – лише 2% (див. рис. 31).

Аналіз результатів дослідження щодо впливу дії Угоди про асоціацію між Україною і ЄС на зростання кількості суб'єктів підприємницької діяльності в розрізі прикордонних областей, які межують з країнами-членами ЄС, наведено на рисунку 32. На думку експертів у Чернівецькій (100%), Одеській (68%) і Волинській (65%) областях серед всіх суб'єктів господарювання прикордонних регіонів найбільше зростає кількість суб'єктів мікропідприємництва. Водночас найбільша частка респондентів з Івано-Франківської області (53%) (порівняно з

відповідями респондентів з інших областей) відзначила збільшення кількості суб'єктів малого підприємництва. Незначна частка експертів у Львівській (21%) та Івано-Франківській (16%) областях відзначили розвиток середнього бізнесу. На думку опитаних експертів великий бізнес відчув позитивний вплив Угоди лише у Волинській (5%) та Львівській (4%) областях. У Закарпатській області відповіді респондентів щодо зростання кількості суб'єктів підприємницької діяльності розподілились таким чином: суб'єкти мікропідприємництва (53%), суб'єкти малого підприємництва (37%), суб'єкти середнього підприємництва (11%).

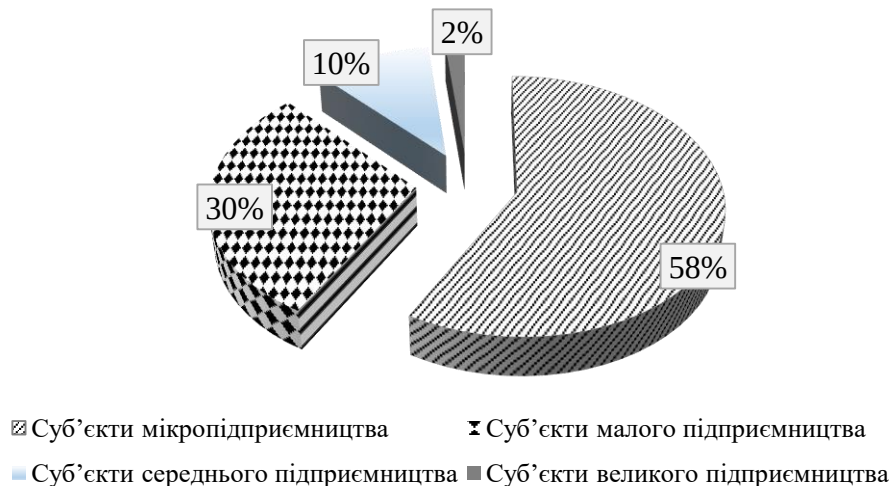

Рис. 31. Розподіл відповідей респондентів щодо зростання кількості суб'єктів підприємницької діяльності (залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік) під впливом дії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, %

Рис. 32. Розподіл відповідей респондентів щодо впливу дії Угоди про асоціацію між Україною і ЄС на зростання кількості суб'єктів господарювання в розрізі прикордонних областей, які межують з країнами-членами ЄС, %

Аналіз відповідей експертів-представників Волинській області засвідчив зростання кількості мікропідприємств в основному в районах, які розташовані в межах 0-100 км від кордону, а великих підприємств – 100-150 км від кордону. Згідно результатів опитування у Львівській області зростання кількості суб'єктів підприємницької діяльності сконцентроване в межах 0-50 км від кордону. Більшість районів Чернівецької та Закарпатської областей прилягають до державного кордону, відповідно й зростання кількості суб'єктів підприємництва також спостерігається саме в межах 0-50 км. Водночас респонденти-представники Івано-Франківської та Одеської областей, більшість районів яких є більш віддаленими від кордону, відмічають зростання кількості суб'єктів підприємництва у районах, які розташовані на відстані більше 50 км від кордону.

Думка експертів щодо впливу Угоди на розвиток підприємництва у розрізі міських рад та районних державних адміністрацій є дещо відмінною (див. рис. 33). Зокрема, респонденти-працівники РДА зазначили зростання кількості суб'єктів мікропідприємництва (60%), суб'єктів малого підприємництва (28%) та суб'єктів середнього підприємництва. (10%). Водночас у міській місцевості більшість експертів відзначили зростання кількості суб'єктів мікропідприємництва (47%) та малого підприємництва (40%).

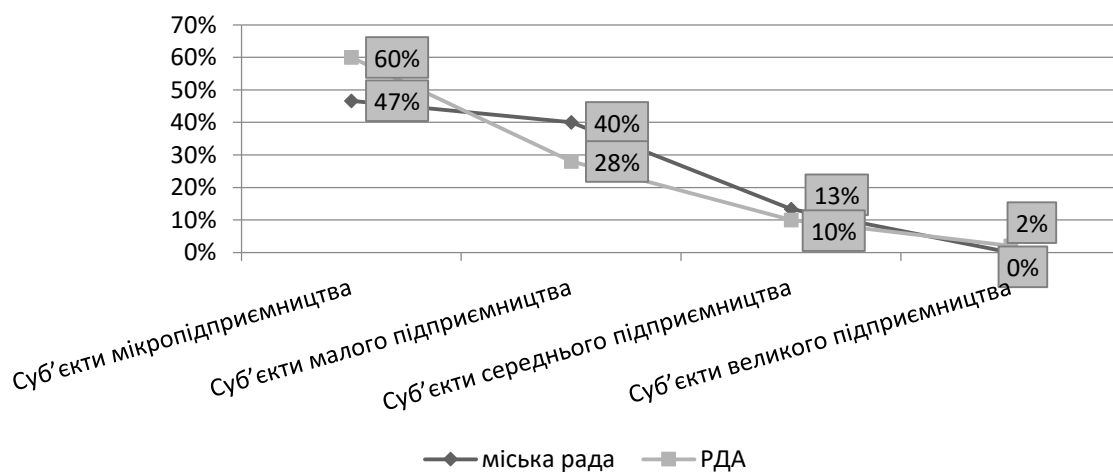

Рис. 33. Розподіл відповідей респондентів щодо впливу Угоди про асоціацію між Україною і ЄС на зростання кількості суб'єктів господарювання прикордонних регіонів у розрізі РДА і міських рад, %

Сучасна політична та економічна ситуація в Україні та дія Угоди про асоціацію між Україною та ЄС стали передумовами поступової переорієнтації експортної діяльності вітчизняних підприємств на ринки ЄС, а також, хоч і незначної, але диверсифікації експорту товарів на інші ринки світу, що насамперед має позитивний вплив на економічну безпеку українських прикордонних регіонів. Крім того, це також сприяє налагодженню більш тісних економічних зв'язків у транскордонному просторі.

Експерти зазначили, що експорт товарів, вироблених підприємствами шести прикордонних регіонів, які межують з країнами-членами ЄС, здійснюється переважно до країн ЄС (52,55%). Удвічі меншою є частка респондентів, які зазначили експорт продукції до країн СНД (26,79%), та у шість

разів меншою - до країн Азії (8,67%). Частка експертів, які вказали країни Африки (1,79%), країни Америки (1,02%) та інші країни світу (1,02%), є незначною. Опитування засвідчило (8,16%), що частина підприємств, які розміщені у зазначених прикордонних регіонах, абсолютно не займається експортною діяльністю (див. рис. 34).

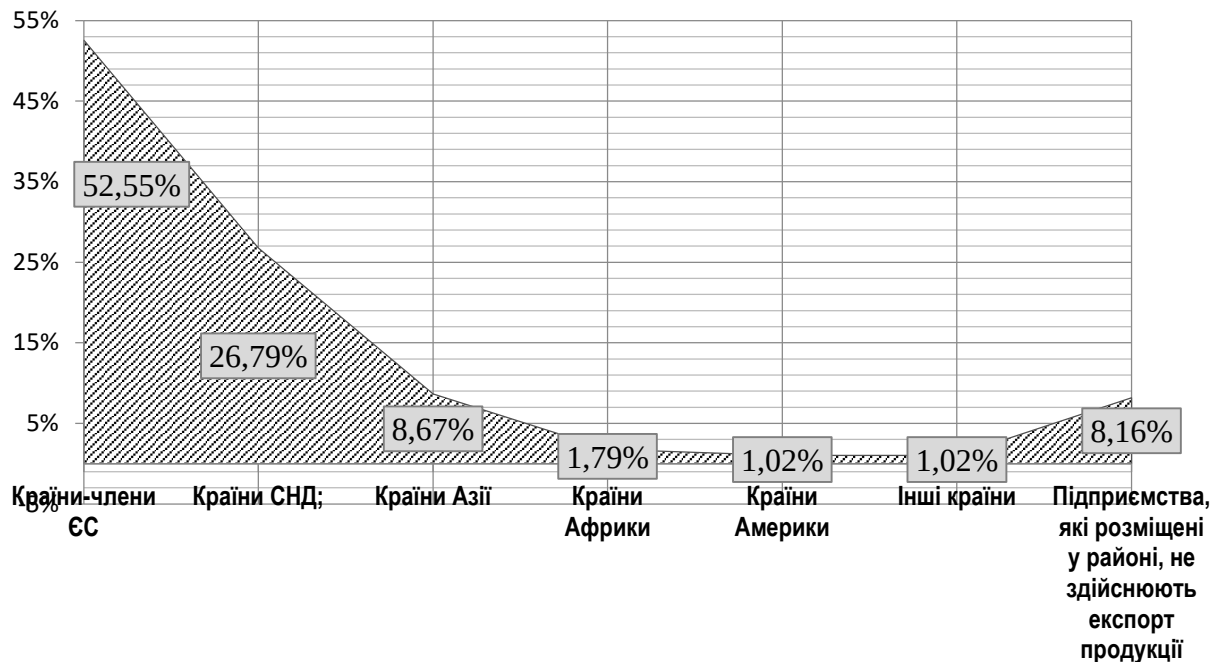

Рис. 34. Розподіл відповідей респондентів щодо географічної структури експорту товарів і послуг прикордонних регіонів України, які межують з країнами-членами ЄС, %

Практично всі експерти відзначили приблизно однакову географічну структуру експорту товарів у всіх прикордонних регіонах (див. табл. 13). Винятком є Одеська область, яка, на думку експертів, найбільшу частку продукції експортує до країн СНД (37%), тоді коли експорт в країни ЄС займає другу позицію (23%). Водночас, найбільша частка експертів-представників з Одеської області (21%) (з поміж решти регіонів) зазначила відсутність підприємств, які здійснюють експорт продукції на зовнішні ринки. За цим же показником другу позицію займає Чернівецька область (11%), яка починаючи з 2000 року експортує найменший з усіх регіонів України обсяг товарів і послуг. Найменша частка таких підприємств на думку експертів функціонує у Закарпатській області (менше 1%). Аналіз результатів опитування засвідчив, що найбільш диверсифікована структура експорту товарів за географічною ознакою спостерігається у Волинській, Івано-Франківській і Одеській областях, що однозначно підсилює зовнішньоекономічну безпеку цих регіонів.

Таблиця 13

Розподіл відповідей респондентів щодо географічної структури експорту товарів, вироблених підприємствами, розміщеними у районі (місті), у розрізі регіонів світу, %

<i>Регіон-експортер</i> <i>Регіон-імпортер</i>	Волинська область	Івано-Франківська область	Чернівецька область	Закарпатська область	Львівська область	Одеська область
Країни-члени ЄС	69	49	56	69	59	23
Країни СНД;	21	27	27	25	23	37
Країни Азії	3	14	7	2	11	11
Країни Африки	3	1	0	2	1	3
Країни Америки	2	3	0	0	0	1
Інші країни	0	0	0	2	0	4
Підприємства, які розміщені у районі (місті), не здійснюють експорт продукції	2	5	11	0	6	21

Аналіз результатів опитування щодо географічної структури експорту товарів підприємствами, розташованими у прикордонних районах / містах, відносно віддаленості їх від кордону, наведений у таблиці А.8.

51,8% усіх респондентів не змогли дати однозначної відповіді щодо того, чи відбулися **структурні зміни в експорті та імпорті товарів і послуг їхнього району (міста) після вступу в дію Угоди про асоціацію** (див. рис. 35). 35,8% вважають, що жодних структурних змін в експорті та імпорті товарів і послуг не відбулося. Лише 12,4% респондентів, що дали відповідь на дане питання, вбачають певні зрушення в обороті товарів та послуг відповідних регіонів завдяки Угоді.

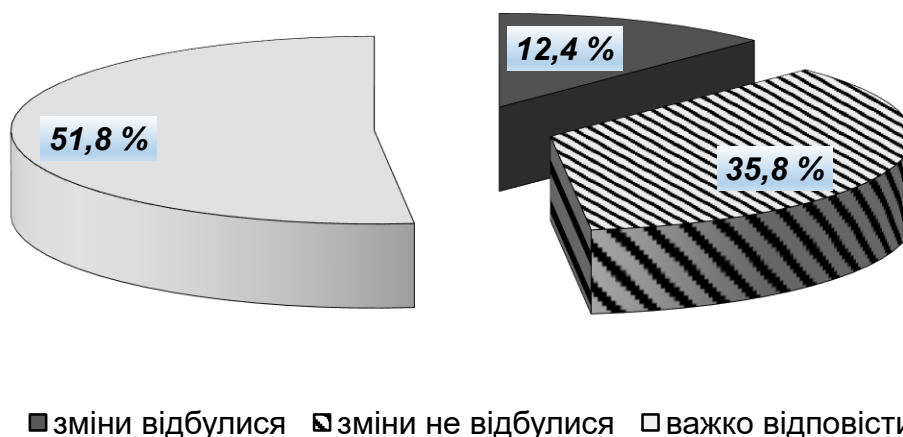

Рис. 35. Розподіл відповідей респондентів щодо наявності структурних змін в експорті та імпорті товарів і послуг відповідного району (міста) після вступу в дію Угоди про асоціацію, %

З поміж решти регіонів у Івано-Франківській області найбільша частка експертів (близько 30%) зазначили наявність змін у структурі експорту-імпорту товарів та послуг відповідного району (міста). Цей показник випереджає щонайменше вдвічі результат по інших областях, де проводилось дослідження (див. табл. 14). Лише 5,6% респондентів Закарпатської області та 3,4% Одеської вважають, що Угода вплинула на структурні зміни у експорті/імпорті товарів та послуг у їхніх регіонах. Приблизно 50% опитаних у всіх областях зазначають, що їм важко відповісти на дане питання.

Таблиця 14

Оцінка респондентами структурних змін, що відбулися в експорті та імпорті товарів і послуг відповідного району (міста) в розрізі областей, %

Чи відбулись структурні зміни в експорті/імпорті районів	Волинська область	Івано-Франківська область	Чернівецька область	Закарпатська область	Львівська область	Одеська область	Загалом
зміни відбулися	10,4	30,0	14,8	5,6	11,3	3,4	12,4
зміни не відбулися	35,4	20,0	33,3	47,2	33,9	45,8	35,8
важко відповісти	54,2	50,0	51,9	47,2	54,8	50,8	51,8

Думка експертів щодо наявності структурних змін у експорті-імпорті товарів та послуг відповідної території в розрізі міських рад та районних державних адміністрацій наведена у таблиці 15.

Таблиця 15

Оцінка респондентами структурних змін, що відбулися в експорті та імпорті товарів і послуг відповідного району (міста) в розрізі міських рад та районних державних адміністрацій, %

Чи відбулись структурні зміни в експорті/імпорті районів		Волинська область	Івано-Франківська область	Чернівецька область	Закарпатська область	Львівська область	Одеська область	Загалом
міська рада	так	37,5	15,4	0,0	0,0	35,7	14,3	21,6
	ні	0,0	30,8	66,7	33,3	14,3	28,6	23,5
	важко відповісти	62,5	53,8	33,3	66,7	50,0	57,1	54,9
РДА	так	5	35,1	16,7	6,7	4,2	1,9	10,4
	ні	42,5	16,2	29,2	50,0	39,6	48,1	38,5
	важко відповісти	52,5	48,6	54,2	43,3	56,3	50,0	51,1

Аналіз відповідей респондентів в залежності від наближеності території до кордону, дозволив виявити тенденцію, що кількість експертів, що зазначили наявність структурних змін, збільшується із зростанням відстані від кордону

(див. табл. 16). Водночас слід зазначити, що частка районів (міст), які знаходяться на відстані 100-150 км, є незначною (менше 20 районів). Більшість з них знаходяться у Івано-Франківській області - 7, причому експерти-представники чотирьох з них зазначили позитивні зміни в експорті та імпорті товарів і послуг, а саме представники Калуської, Тисменицької та Рогатинської РДА та м. Калуш. Наявність змін також зазначили представники Ківерського району Волинської області. На думку експертів решта районів, які віддалені від кордону на відстань 100-150 км, змін у структурі експорту та імпорту товарів і послуг не відбулося.

Таблиця 16

Оцінка респондентами структурних змін, що відбулися в експорті та імпорті товарів і послуг відповідного району (міста) після вступу в дію Угоди про Асоціацію залежно від наближеності до кордону, %

Чи відбулись структурні зміни в експорті/імпорті товарів та послуг	Наближеність території до кордону			
	0-50 км	50-100 км	100-150км	150 і більше км
так	9,8	14,1	28,9	2,8
ні	39,8	32,1	15,8	44,4
важко відповісти	50,4	53,8	55,3	52,8

3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ

З метою вивчення думок експертів щодо їхнього бачення майбутнього розвитку прикордонних територій їм було запропоновано окреслити перспективні напрями розвитку їхніх районів (міст). **Найбільш привабливим видом економічної діяльності для здійснення прямих іноземних інвестицій** представники місцевої влади вважають сільське, лісове та рибне господарство (74,7%) (див. рис. 36). Цей показник перевищує 70% відповідей респондентів у всіх областях, де проводилось дослідження, за винятком Львівської області, хоча тут він також є вагомим (66,1%) (див. табл. А.9).

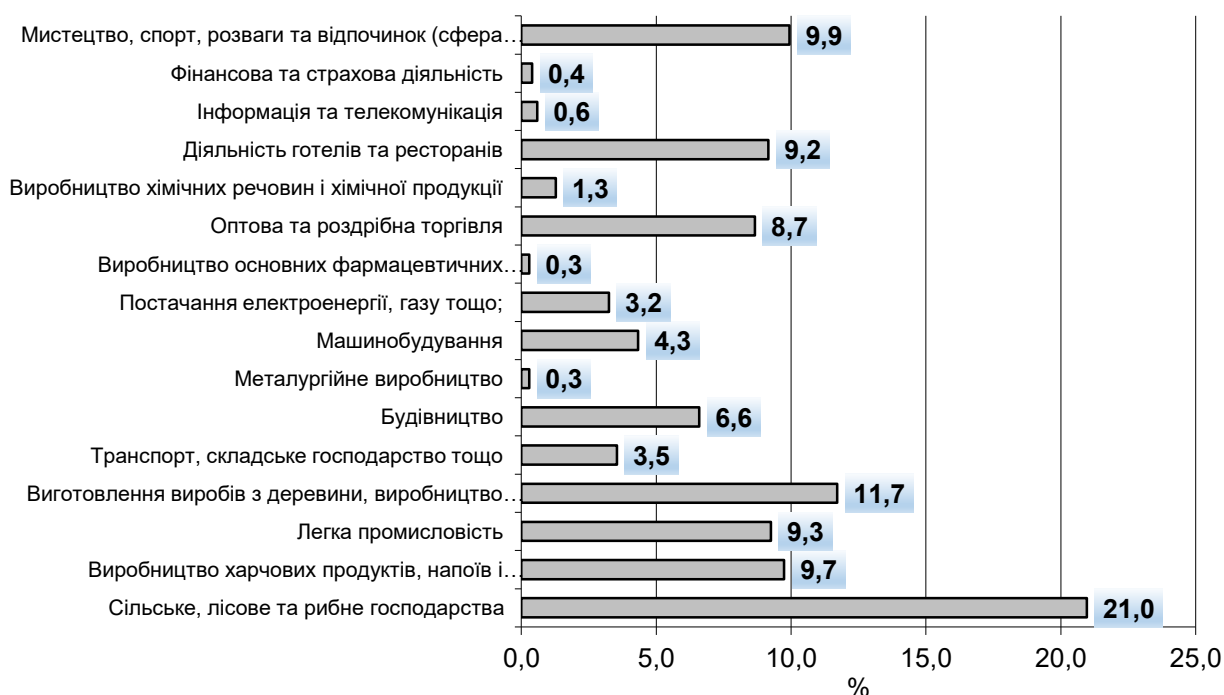

Рис 36. Розподіл думок респондентів щодо найбільш привабливих видів економічної діяльності з точки зору здійснення прямих іноземних інвестицій, %

Перспективними видами економічної діяльності експерти також вважають виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність (41,8%), мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (сфера туризму) (35,4%), виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (34,7%) та легку промисловість (33,0%). Найменш привабливими на думку респондентів є інформація та телекомунікація (2,1%), фінансова та страхова діяльність (1,4%), металургійне виробництво та виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (по 1,1%).

Результати опитування в розрізі областей є практично ідентичними. Представники місцевої влади Волинської області до вищезазначених перспективних видів економічної діяльності з точки зору вкладення інвестицій також відносять будівництво (31,3%), Чернівецької області – гуртову та

роздрібну торгівлю (37%), а Івано-Франківської, Закарпатської та Одеської областей – діяльність готелів та ресторанів (47,1%, 51,4% та 33,3% відповідно).

Працівники міських рад найперспективнішими визначили легку промисловість (67,3%), машинобудування (50%), виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність (48,1%) та виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (40,4%). Представники ж районних державних адміністрацій серед цих видів економічної діяльності перспективними назвали лише виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність (40,3%). Натомість, вони відзначили сільське, лісове та рибне господарства (88,4%), мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (36,5%) та діяльність готелів та ресторанів (34,8%) (див. табл. А.10).

Експертам також було запропоновано **вказати країну (адміністративні одиниці відповідної країни), налагодження і розвиток співпраці з партнерами з яких є перспективними з точки зору розвитку їх району (міста)**. Більшість респондентів відзначили країни Європи як найбільш перспективні для співпраці їхніх регіонів (94,9%) (див. рис. 37). У розрізі областей цей показник є меншим 90% лише в Одеській області (86%). При цьому респонденти найчастіше називали країни, що є географічними сусідами їх територій. Країни Азії та СНД зазначили лише 11,8% та 16,9% загальної кількості респондентів відповідно.

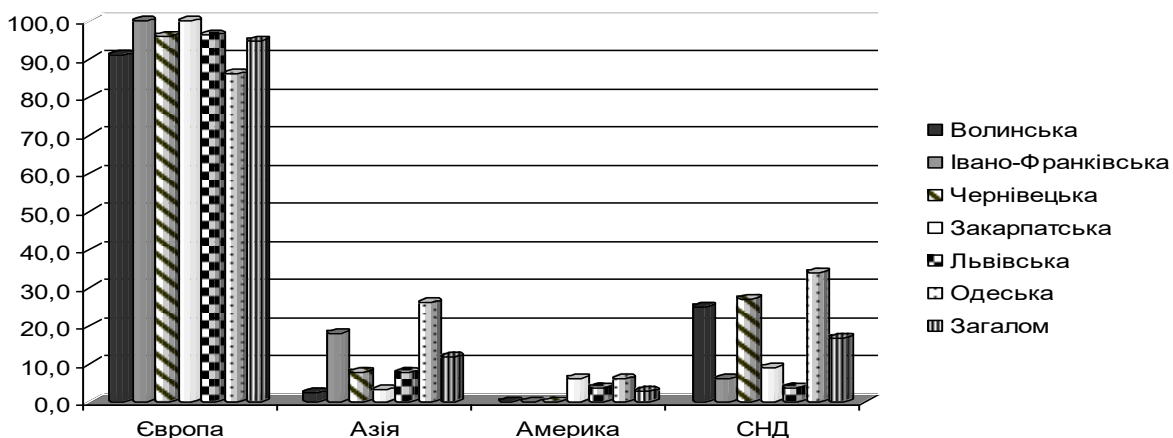

Рис. 37. Розподіл думок респондентів щодо визначення країн (згрупованих за регіонами), налагодження і розвиток співпраці з якими є перспективними з точки зору розвитку району (міста), %

Серед країн Європи на думку експертів найбільш перспективною є співпраця з Польщею (63,1%) та Німеччиною (27,5%) (див. табл. 17). Лише у Закарпатській області співпраця з Польщею на думку респондентів є менш перспективною (21,2%), що може частково пояснюватись відсутністю пунктів переходу спільного кордону. Водночас лідером у цьому регіоні як вважають експерти є Угорщина (66,7%). Результати опитування засвідчили, що у Волинській, Івано-Франківській та Львівській областях перевага Польщі як

найперспективнішого партнера є значною (перевищує відсоток бажаючих співпрацювати з Німеччиною як другим за перспективністю партнером у 2-3 рази). Представники органів місцевої влади Чернівецької області на рівні з Польщею також відзначили Румунію (65,4%).

Таблиця 17

Розподіл думок респондентів щодо визначення країн, налагодження і розвиток співпраці з якими є перспективними з точки зору розвитку району (міста), %

Країни	Прикордонні області, де проводилось дослідження						Загалом
	Волинська	Івано-Франківська	Чернівецька	Закарпатська	Львівська	Одеська	
Польща	77,3	82,0	73,1	21,2	71,7	44,0	63,1
Німеччина	29,5	24,0	23,1	33,3	32,1	22,0	27,5
Угорщина	-	12,0	7,7	66,7	11,3	12,0	16,5
Румунія	-	22,0	65,4	24,2	1,9	26,0	19,6
Словаччина	-	8,0	-	33,3	9,4	10,0	9,8
Чехія	-	5,8	-	33,3	7,5	6,0	10,2
Туреччина	-	14,0	7,7	-	2,0	16,0	7,8
Китай	2,3	2,0	-	-	1,9	10,0	3,1
США	-	-	-	-	3,8	6,0	2,0
Білорусь	22,7	6,0	3,8	-	1,9	2,0	6,3
Молдова	-	-	23,1	-	-	18,0	5,9

* сума відповідей не становить 100%, оскільки респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповідей

Серед країн Азії респонденти найчастіше відзначали Туреччину та Китай, хоча відсоток експертів, які вказали на необхідність активізації співпраці з ними, є значним лише у Івано-Франківській (Туреччина – 14%) та Одеській областях (Туреччина – 16%, Китай – 10%). Серед країн СНД респонденти територій, що є географічно близькими до цих країн, наголосили на важливості розвитку тісних зовнішньоекономічних зв'язків з Білорусією та Молдовою. Зокрема, експерти-представники Волинської області вказали Білорусь (22,7%), Чернівецької та Одеської області – Молдову (23,1% та 18% відповідно).

У відповідях респондентів спостерігається також вплив фактору національних меншин, зокрема експерти м. Болград Одеської області зазначають важливість співпраці з громадами Генерал Тошево та Калаяново (Болгарія). Також представники місцевих органів влади досліджуваних областей наголошують на необхідності активізації співпраці в рамках різних інструментів співробітництва з Європейським Союзом, зокрема Програми транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна (наприклад, Бродівська РДА Львівської області) та спільного проекту ПРООН/ЄС «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (Іванівський район Одеської області).

На думку опитаних експертів **соціально-економічному розвитку територій сприятимуть** відкриття чи налагодження функціонування вільних економічних зон (29,1%) та торговельно-логістичних центрів (34,9%) (див. табл. 18). Ці інструменти сприяння економічному розвитку району є лідерами серед відповідей респондентів і в розрізі областей. Представники органів місцевої

влади Волинської, Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей також відзначили необхідність відкриття додаткових пунктів пропуску на державному кордоні України. Такі результати опитування обумовлені їхньою значною віддаленістю один від одного, що не відповідає стандартам ЄС. Зокрема, середня віддаленість між пунктами пропуску на кордонах між Україною та Польщею чи Румунією перевищує вимоги у 2 та 3 рази відповідно. Представники окремих районів Івано-Франківської та Закарпатської областей також зазначили, що покращенню соціально-економічного розвитку їхніх територій сприятиме відкриття туристично-інформаційних центрів.

Таблиця 18

Оцінка респондентами інструментів сприяння соціально-економічному розвитку територій, %*

Інструменти сприяння соціально-економічному розвитку	Прикордонні області, де проводилось дослідження						Загалом
	Волинська область	Івано-Франківська область	Чернівецька область	Закарпатська область	Львівська область	Одеська область	
Пункту пропуску на кордоні	35,4	32,0	40,7	32,4	20,6	22,6	29,1
Інноваційно-технологічного центру (технопарку)	27,1	34,0	11,1	18,9	17,5	28,3	23,7
Індустріального парку	20,8	20,0	25,9	37,8	36,5	28,3	28,4
Торговельно-логістичного центру	31,3	36,0	37,0	13,5	39,7	45,3	34,9
Кластеру (в т.ч. транскордонного)	29,2	6,0	33,3	27,0	23,8	15,1	21,2
Бізнес-інкубатора	16,7	32,0	7,4	5,4	12,7	24,5	17,6
Вільної економічної зони	41,7	32,0	55,6	67,6	42,9	34,0	43,5
Інше	0,0	10,0	0,0	13,5	0,0	1,9	4,0

* сума відповідей не становить 100%, оскільки респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповідей

У розрізі представників міських рад та районних державних адміністрацій результати опитування загалом ідентичні: торговельно-логістичні центри та вільні економічні зони зазначені як найперспективніші інструменти розвитку територій. Для міст також важливим є розвиток індустріальних парків (46,2% респондентів), а найменше уваги респонденти – представники міської влади приділили пунктам пропуску (11,5%). Натомість експертами районних адміністрацій прикордонна інфраструктура була визначена пріоритетною сферою (33,2% респондентів відзначили важливість пунктів пропуску).

У відповідях на дане питання чітко спостерігається вплив розташування районів відносно кордону. Більшість представників місцевих органів влади районів, що знаходяться в межах 50-кілометрової зони від кордону, в першу чергу зазначили необхідність відкриття додаткових пунктів пропуску (див. табл. 19).

Таблиця 19

Оцінка респондентами інструментів сприяння соціально-економічному розвитку їхніх районів залежно від віддаленості від кордону, %

	Індустріальний парк	Вільна економічна зона	Інноваційно-технологічний центр (технопарк)	Торговельно-логістичний центр	Кластери (в т.ч. транскордонний)	Пункти пропуску на кордоні	Бізнес-інкубатор
0-50 км	4,3	21,2	8,7	19,2	17,3	24,0	5,3
50-100 км	14,9	23,6	14,3	15,5	9,9	9,3	12,4
100-150 км	13,4	18,3	14,6	15,9	6,1	11,0	20,7
150 і більше км	17,4	11,6	18,8	26,1	2,9	10,1	13,0

* сума відповідей не становить 100%, оскільки респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповідей

ВИСНОВКИ

В анкетуванні респондентам було запропоновано висловити свою думку щодо питання **«Якими, на Вашу думку, повинні бути першочергові кроки, які сприятимуть соціально-економічному розвитку Вашого району в умовах дії Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною»**.

На думку експертів, найбільш болючим питанням для територій на сьогодні є проблема залучення *інвестицій* та формування *сприятливого інвестиційного середовища*. Близько половини експертів, які долучились до висвітлення цього питання, вважають, що першочерговим завданням центральної, регіональної та місцевої влад є створення необхідних умов для забезпечення та активізації інвестиційних процесів на територіях. Зокрема, важливими є питання розробки інноваційно-інвестиційних проектів та їх фінансова підтримка, формування позитивного інвестиційного іміджу територій, що сприятиме підвищенню рівня конкурентоспроможності продукції, яка виробляється на території та її просуванню на ринки ЄС. Створення спільних підприємств та запровадження нульової ставки податків протягом одного року після реєстрації, відновлення спецрежиму для вільних економічних зон, податкові канікули, гарантії власності сприятимуть нарощенню інвестиційного потенціалу територій. Покращенню інвестиційного клімату на територіях сприятиме також запровадження недискримінаційних, прозорих та передбачуваних умов ведення бізнесу, спрощення адміністративних процедур та боротьба з корупцією тощо.

Вагомим стримуючим фактором соціально-економічного розвитку територій на думку експертів є також висока вартість *позикових ресурсів*. Це гальмує розвиток в першу чергу малих та середніх підприємств, унеможливорює їх функціонування та модернізацію на інноваційній основі.

Кожний шостий експерт відзначив важливість *дерегуляції підприємницького середовища та зниження податкового навантаження*. Особливо нагальними є ці питання в контексті розвитку малих та середніх підприємств (МСП). Необхідними складовими покращення підприємницького середовища в регіоні, на думку респондентів, є розробка стратегії розвитку малих і середніх підприємств на принципах Європейської хартії малих підприємств; удосконалення інформаційно-правового регулювання діяльності МСП, впровадження досвіду інноваційного підприємства; формування сучасної фінансової підтримки МСП за європейським зразком; спрощена (європейська) система оподаткування для МСП тощо.

Відзначили експерти і важливість допомоги органами регіональної та державної влади у *просуванні продукції* вітчизняних виробників на ринки ЄС. Важливими кроками у цьому напрямі є розвиток мережі центрів міжнародної сертифікації та стандартизації продукції, перегляд чинної Угоди про Асоціацію на предмет збільшення квот для сільськогосподарських виробників (або їх повного зняття, зокрема для органічної продукції), впровадження і дотримання стандартів ЄС (технічних стандартів, фітосанітарних норм, екологічних

стандартів, стандартів соціальної безпеки), які потребують чималих зусиль та інвестицій з боку виробників товарів і послуг, зниження податку на прибуток експортерів, впровадження нових технологій, внесення змін до діючого законодавства в частині пільгового оподаткування для нових та діючих підприємств-експортерів тощо.

Найбільш гострими на сьогодні є проблеми соціального розвитку територій. Проблеми безробіття та необхідність створення нових **робочих місць** є спільними для всіх прикордонних територій. Підвищення соціальних стандартів, підвищення рівня заробітних плат, легалізація робочої сили у ЄС, необхідність перенавчання і працевлаштування робочої сили, що вивільнятиметься у процесі реструктуризації економіки є тими пріоритетами соціальної політики держави, які потребують першочергової уваги зі сторони управлінців всіх рівнів.

Соціально-економічний розвиток територій, особливо прикордонних, потребує належного стану **дорожньо-транспортної інфраструктури**, якості та щільності шляхів сполучення. На сьогодні розвиток будь-якої території залежить від інтенсивності взаємодій із суміжними територіями, в т.ч. сусідніх країн.

Важливою складовою реалізації ефективної регіональної політики на місцях є **інформування** населення та бізнесу, зокрема, щодо можливостей, які відкриваються перед районом (містом) в результаті дії Угоди про Асоціацію. Експерти вважають, що така система інформування повинна передбачати навчання підприємців щодо вимог ЄС до стандартів продукції, інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення щодо необхідності проведення реформ в Україні, поширення кращих практик та обмін досвідом; підготовку фахівців-управлінців.

На важливості **пріоритетного розвитку окремих сфер економіки** наголошують експерти Волинської, Львівської областей. Зокрема, такими є розвиток природних рекреаційних зон, виробництво будівельних матеріалів, налагодження виробництва екологічно чистих продуктів харчування та сільськогосподарської продукції, розвиток галузі лікувальної справи (із впровадженням інноваційних технологій), готельного та розважального бізнесу (для перетворення м. Моршин на Європейського рівня бальнеологічний курорт), переробка сільськогосподарської продукції (зокрема, налагодження роботи м'ясопереробних підприємств), розвиток альтернативної енергетики, виноробство тощо.

Експертами також наголошено на важливості **впорядкування прикордонного руху** у напрямі посилення боротьби з контрабандою, скасування дозволу громадянам України користуватися автомобілями на реєстрації інших країн, відкриття нових пунктів пропуску (Львівська область, «Боберка – Смольник»⁹), (Закарпатська область, «Лубня – Волоссите»¹⁰ та «Забридь-Улиг»,

⁹ На рівні центральних органів влади України та Республіки Польща вже є попередня домовленість про доцільність відкриття цього пункту пропуску.

¹⁰ Див. попереднє посилання

(Івано-Франківська область, на кордоні Верховинського району та Румунії¹¹), створення потужного логістичного центру на кордоні з Польщею, перегляд діючого Митного кодексу на предмет спрощення митних процедур та зниження ставок мит на окремі товарні групи.

Важливими на думку експертів залишаються *питання гармонізації національного і європейського законодавств*, застосування санітарних та фітосанітарних заходів, забезпечення якості та безпеки продуктів харчування відповідно до вимог регламентів та директив ЄС, долучення до існуючих платформ співпраці між зацікавленими сторонами у різних сферах та налагодження нових, підвищення рівня довіри бізнесу до держави, завершення судової реформи, вирішення проблем з відходами тощо.

Респондентами наголошено на важливості *інвентаризації наявних ресурсів території та розробки комплексних стратегій та програм соціально-економічного розвитку територій*; промоції ресурсних можливостей районів (міст) для потенційних інвесторів та кредиторів; презентації представникам іноземних держав економічного, експортного потенціалу районів; інвестиційних проектів; здійснення позиціонування районів (міст) та просування та глобальному ринку; оновлення схеми планування території районів, генеральних планів населених пунктів тощо.

Одним з напрямів соціально-економічного розвитку прикордонних територій є *поглиблення транскордонного співробітництва* шляхом укладання Угод про транскордонне співробітництво, активізації участі у проектах міжнародної технічної допомоги, популяризації продукції місцевих товаровиробників на міжнародних інвестиційних форумах, організації двосторонніх робочих візитів, налагодження партнерських відносин, вивчення позитивного досвіду, поглиблення співпраці з сусідніми країнами, реалізації спільних проектів у різних сферах тощо.

¹¹ Відсутність пункту пропуску на території Івано-Франківської області не дозволяє регіону в повній мірі використати переваги прикордонного розміщення, водночас Верховинський район області зі сторони Румунії межує з національним парком «Гори Марамуреш», що унеможлиблює відкриття пункту пропуску на цьому проміжку спільного українсько-румунського кордону.

ДОДАТКИ
ДОДАТОК А

Таблиця А.1

Розподіл відповідей респондентів щодо видів економічної діяльності, частка тіньового сектору в яких є найвищою, в залежності від наближеності до кордону

	I	II	III	IV
Сільське, лісове та рибне господарства	20,14	12,55	12,10	32,61
Добувна промисловість	1,77	3,92	6,45	0,00
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	2,12	1,96	4,03	5,43
Легка промисловість	0,71	2,75	2,42	2,17
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	8,13	8,24	7,26	4,35
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	0,35	0,00	0,00	2,17
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	0,00	0,39	1,61	1,09
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	0,00	1,57	0,00	0,00
Металургійне виробництво	0,00	0,78	0,00	0,00
Машинобудування	0,00	1,96	0,00	0,00
Постачання електроенергії, газу тощо	1,06	3,14	0,81	0,00
Будівництво	10,25	13,33	7,26	7,61
Оптова та роздрібна торгівля	25,44	26,67	41,94	28,26
Транспорт, складське господарство тощо	9,19	6,27	2,42	6,52
Діяльність готелів та ресторанів	12,01	9,41	8,06	5,43
Інформація та телекомунікація	0,71	0,78	1,61	0,00
Фінансова та страхова діяльність	1,06	2,35	1,61	1,09
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (сфера туризму)	6,36	2,75	0,81	2,17
Інше	0,71	1,18	1,61	1,09

Таблиця А.2

Розподіл відповідей респондентів щодо видів економічної діяльності, які отримують найбільші переваги від впровадження ПВЗВТ, у розрізі областей, %

Види економічної діяльності	Волинська область	Івано-Франківська область	Чернівецька область	Закарпатська область	Львівська область	Одеська область
Сільське, лісове та рибне господарство	30	14	24	12	14	28
Добувна промисловість	5	4	0	5	1	0
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	6	6	8	7	8	11
Легка промисловість	4	8	3	15	11	5
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	6	19	16	11	11	2
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	0	4	6	1	0	3
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	2	1	0	0	2	1
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	2	3	8	0	5	0
Металургійне виробництво	4	3	0	0	3	0
Машинобудування	5	3	6	5	7	1
Постачання електроенергії, газу тощо	1	1	2	0	0	3
Будівництво	1	2	2	4	1	6
Оптова та роздрібна торгівля	18	17	10	15	16	20
Транспорт, складське господарство тощо	4	2	3	4	5	7
Діяльність готелів та ресторанів	1	3	2	10	5	1
Інформація та телекомунікація	1	1	0	0	1	4
Фінансова та страхова діяльність	0	0	0	1	0	0
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (сфера туризму)	5	10	8	8	10	5
Інше	4	0	2	0	1	1

Таблиця А.3

Розподіл відповідей респондентів щодо оцінки можливих позитивних наслідків впливу дії Угоди про Асоціацію на соціально-економічний розвиток території у розрізі областей, %

Перелік позитивних змін		Область					
		Волинська область	Івано-Франківська область	Чернівецька область	Закарпатська область	Львівська область	Одеська область
1	2	3	4	5	6	7	8
Розширення можливостей експорту товарів та послуг	0	2,3	0,0	0,0	3,0	0,0	1,9
	1	11,6	4,1	4,0	9,1	7,0	5,7
	2	18,6	20,4	0,0	9,1	17,5	13,2
	3	30,2	22,4	44,0	27,3	22,8	37,7
	4	20,9	42,9	16,0	24,2	40,4	26,4
	5	16,3	10,2	36,0	27,3	12,3	15,1
Створення нових підприємств, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність	0	11,4	4,5	0,0	0,0	3,8	8,3
	1	9,1	6,8	26,1	12,5	18,9	16,7
	2	27,3	34,1	26,1	15,6	24,5	22,9
	3	29,5	29,5	17,4	25,0	15,1	29,2
	4	15,9	22,7	13,0	34,4	20,8	12,5
	5	6,8	2,3	17,4	12,5	17,0	10,4
Стимулювання технологічного переоснащення підприємств району (міста)	0	14,3	11,1	0,0	0,0	11,3	4,3
	1	16,7	2,2	4,3	16,7	18,9	6,4
	2	23,8	26,7	47,8	16,7	18,9	29,8
	3	19,0	40,0	13,0	20,0	35,8	34,0
	4	16,7	11,1	8,7	33,3	13,2	19,1
	5	9,5	8,9	26,1	13,3	1,9	6,4
Збільшення надходжень інвестицій	0	8,7	2,1	0,0	2,9	3,5	3,8
	1	10,9	10,4	4,2	5,7	7,0	9,6
	2	15,2	18,8	8,3	11,4	19,3	7,7
	3	34,8	29,2	16,7	31,4	28,1	32,7
	4	21,7	27,1	45,8	28,6	31,6	34,6
	5	8,7	12,5	25,0	20,0	10,5	11,5
Створення нових робочих місць	0	6,7	0,0	0,0	3,0	3,6	2,0
	1	13,3	14,6	4,2	6,1	5,5	15,7
	2	33,3	18,8	20,8	12,1	23,6	17,6
	3	15,6	33,3	33,3	24,2	38,2	25,5
	4	20,0	20,8	8,3	36,4	20,0	23,5
	5	11,1	12,5	33,3	18,2	9,1	15,7
Активізація господарської діяльності у районі (місті)	0	4,9	4,3	4,0	0,0	3,9	8,3
	1	14,6	6,5	0,0	6,7	11,8	4,2
	2	19,5	23,9	16,0	36,7	25,5	25,0
	3	34,1	43,5	44,0	23,3	37,3	29,2
	4	17,1	17,4	20,0	30,0	13,7	31,3
	5	9,8	4,3	16,0	3,3	7,8	2,1

1	2	3	4	5	6	7	8
Покращення прикордонної, транспортної і технічної інфраструктур	0	11,6	9,3	0,0	10,7	7,5	11,4
	1	16,3	20,9	8,3	3,6	3,8	4,5
	2	20,9	20,9	16,7	14,3	15,1	6,8
	3	23,3	25,6	33,3	17,9	32,1	29,5
	4	16,3	14,0	25,0	32,1	28,3	27,3
	5	11,6	9,3	16,7	21,4	13,2	20,5
Покращення соціальної інфраструктури	0	10,3	4,3	0,0	3,3	11,1	4,1
	1	7,7	10,9	16,0	6,7	9,3	4,1
	2	35,9	23,9	16,0	23,3	16,7	20,4
	3	28,2	32,6	32,0	30,0	37,0	32,7
	4	12,8	26,1	20,0	26,7	18,5	20,4
	5	5,1	2,2	16,0	10,0	7,4	18,4
Зростання якості та асортименту продукції та послуг на внутрішньому ринку	0	5,0	0,0	0,0	10,0	1,9	2,2
	1	7,5	2,2	0,0	6,7	16,7	8,9
	2	20,0	19,6	12,5	16,7	11,1	20,0
	3	30,0	30,4	29,2	40,0	22,2	31,1
	4	27,5	37,0	45,8	13,3	40,7	20,0
	5	10,0	10,9	12,5	13,3	7,4	17,8
Повернення заробітчан	0	28,6	17,0	20,0	26,7	36,4	31,1
	1	19,0	31,9	28,0	20,0	25,5	13,3
	2	31,0	34,0	16,0	26,7	20,0	24,4
	3	11,9	8,5	20,0	13,3	12,7	6,7
	4	4,8	4,3	4,0	6,7	1,8	13,3
	5	4,8	4,3	12,0	6,7	3,6	11,1
Інше	0	-	-	-	-	-	-
	1	-	-	-	-	-	-
	2	-	-	-	-	-	-
	3	-	2,1	-	6,7	-	-
	4	-	-	-	-	-	-
	5	-	-	-	-	-	-

Таблиця А.4

Розподіл відповідей респондентів щодо оцінки можливих негативних наслідків впливу дії Угоди про Асоціацію на соціально-економічний розвиток території у розрізі областей, %

Негативні наслідки	Оцінка	Область					
		Волинська область	Івано-Франківська область	Чернівецька область	Закарпатська область	Львівська область	Одеська область
<i>Пригнічення господарської діяльності у районі (місті) унаслідок збільшення обсягів імпортованих товарів та послуг з ЄС</i>	0	7,1	8,7	8,0	28,1	12,5	16,0
	1	21,4	28,3	12,0	18,8	23,2	20,0
	2	23,8	21,7	48,0	28,1	28,6	8,0
	3	23,8	39,1	20,0	3,1	25,0	18,0
	4	16,7	2,2	12,0	15,6	5,4	18,0
	5	7,1	0,0	0,0	6,3	5,4	20,0
<i>Зростання безробіття</i>	0	35,7	17,4	8,7	20,6	34,5	11,8
	1	9,5	32,6	34,8	32,4	29,3	37,3
	2	16,7	26,1	34,8	29,4	17,2	15,7
	3	14,3	19,6	8,7	8,8	12,1	7,8
	4	19,0	4,3	8,7	5,9	5,2	7,8
	5	4,8	0,0	4,3	2,9	1,7	19,6
<i>Активізація процесів міграції працездатних і підприємливих осіб у країни ЄС</i>	0	6,5	2,3	4,2	-	5,4	11,8
	1	8,7	18,6	16,7	2,9	8,9	9,8
	2	19,6	23,3	16,7	26,5	17,9	11,8
	3	17,4	20,9	29,2	29,4	30,4	15,7
	4	23,9	20,9	25,0	29,4	21,4	21,6
	5	23,9	14,0	8,3	11,8	16,1	29,4
<i>Занепад соціальної інфраструктури</i>	0	38,1	30,2	30,4	34,4	50,0	23,3
	1	11,9	34,9	21,7	25,0	25,9	32,6
	2	21,4	16,3	30,4	21,9	13,0	9,3
	3	16,7	14,0	17,4	6,3	7,4	16,3
	4	4,8	2,3	-	9,4	1,9	9,3
	5	7,1	2,3	-	3,1	1,9	9,3
<i>Перенесення з країн ЄС підприємств, що забруднюють довкілля</i>	0	7,5	20,0	32,0	16,1	6,8	20,4
	1	20,0	22,2	12,0	22,6	16,9	20,4
	2	17,5	13,3	12,0	6,5	22,0	20,4
	3	25,0	15,6	28,0	19,4	22,0	4,1
	4	15,0	13,3	12,0	19,4	27,1	14,3
	5	15,0	15,6	4,0	16,1	5,1	20,4
<i>Зростання обсягів експорту сировинних ресурсів до країн ЄС (продукції сільського та лісового господарств, добувної промисловості тощо), що сповільнюватиме розвиток району та погіршуватиме стан навколишнього середовища</i>	0	4,4	6,3	4,2	3,2	0,0	12,2
	1	15,6	16,7	12,5	12,9	12,3	14,3
	2	22,2	22,9	25,0	9,7	10,5	18,4
	3	15,6	18,8	25,0	16,1	12,3	12,2
	4	17,8	20,8	12,5	22,6	38,6	12,2
	5	24,4	14,6	20,8	35,5	26,3	30,6
<i>Інше</i>	0	-	-	-	-	-	-
	1	-	-	-	-	-	-
	2	-	2,3	-	-	-	-
	3	-	-	-	-	-	-
	4	-	-	-	-	-	-
	5	-	-	-	-	1,9	-

Таблиця А.5

Розподіл відповідей респондентів щодо оцінки основних проблем адаптації економічної системи прикордонних регіонів до нових умов та правил, передбачених Угодою про Асоціацію у розрізі областей та поділу на міські ради та районні державні адміністрації, %

Показники	Волинська область	Івано-Франківська область	Чернівецька область	Закарпатська область	Львівська область	Одеська область
Міські ради						
<i>Різна ментальність</i>	37,5	46,2	-	50,0	46,7	14,3
<i>Законодавчі відмінності</i>	25,0	69,2	100,0	66,7	53,3	57,1
<i>Засилля тіньової економіки</i>	75,0	38,5	66,7	16,7	60,0	28,6
<i>Низький рівень інформованості</i>	75,0	38,5	-	-	20,0	14,3
<i>Недостатній розвиток інновацій</i>	25,0	53,8	66,7	83,3	40,0	42,9
<i>Відсутність кваліфікованих спеціалістів</i>	12,5	15,4	-	16,7	20,0	42,9
<i>Відмінності у рівнях соціально-економічного розвитку суміжних територій</i>	25,0	53,8	33,3	33,3	60,0	85,7
РДА						
<i>Різна ментальність</i>	42,5	47,2	45,8	12,9	52,1	41,2
<i>Законодавчі відмінності</i>	57,5	63,9	54,2	58,1	52,1	60,8
<i>Засилля тіньової економіки</i>	45,0	19,4	33,3	35,5	31,3	49,0
<i>Низький рівень інформованості</i>	22,5	22,2	20,8	3,2	29,2	37,3
<i>Недостатній розвиток інновацій</i>	42,5	30,6	45,8	45,2	20,8	45,1
<i>Відсутність кваліфікованих спеціалістів</i>	17,5	25,0	12,5	25,8	10,4	21,6
<i>Відмінності у рівнях соціально-економічного розвитку суміжних територій</i>	62,5	33,3	29,2	51,6	54,2	35,3

Таблиця А.6

Розподіл відповідей респондентів щодо оцінки основних проблем адаптації економічної системи прикордонних регіонів до нових умов та правил, передбачених Угодою про Асоціацію у розрізі областей та районів і їх віддаленості від кордону, %

Показники	Волинська область			Львівська область			Закарпатська область		Івано-Франківська область			Чернівецька область		Одеська область			
	I рівень	II рівень	III рівень	I рівень	II рівень	III рівень	I рівень	II рівень	I рівень	II рівень	III рівень	I рівень	II рівень	I рівень	II рівень	III рівень	IV рівень
Різна ментальність	14,8	15,9	13,0	23,1	18,2	5,6	9,1	-	22,2	16,0	16,1	14,0	21,7	11,4	21,7	7,1	12,5
Законодавчі відмінності	19,7	14,3	17,4	19,8	20,0	22,2	27,3	25,0	22,2	26,0	25,0	25,6	21,7	22,9	13,0	21,4	21,9
Засилля тіньової економіки	18,0	17,5	17,4	14,3	14,5	16,7	13,0	12,5	11,1	10,0	8,9	11,6	21,7	14,3	8,7	14,3	18,8
Низький рівень інформованості	16,4	14,3	8,7	7,7	14,5	11,1	1,3	-	22,2	8,0	10,7	7,0	8,7	11,4	17,4	14,3	10,4
Недостатній розвиток інновацій	6,6	17,5	13,0	11,0	7,3	11,1	19,5	37,5	3,7	14,0	14,3	18,6	21,7	17,1	17,4	14,3	14,6
Відсутність кваліфікованих спеціалістів	3,3	7,9	4,3	4,4	7,3	-	9,1	12,5	7,4	10,0	8,9	7,0	-	11,4	8,7	7,1	7,3
Відмінності у рівнях соціально-економічного розвитку суміжних територій	21,3	12,7	26,1	19,8	18,2	33,3	20,8	12,5	11,1	16,0	16,1	16,3	4,3	11,4	13,0	21,4	14,6
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Таблиця А.7

Розподіл відповідей респондентів щодо видів економічної діяльності, у яких зменшення кількості суб'єктів підприємницької діяльності внаслідок впливу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, відбувається найбільшими темпами, у розрізі прикордонних регіонів, що межують з країнами-членами ЄС, %

Вид економічної діяльності	Регіон					
	Волинська область	Івано-Франківська область	Чернівецька область	Закарпатська область	Львівська область	Одеська область
<i>Сільське, лісове та рибне господарства</i>	15	19	19	8	16	16
<i>Добувна промисловість</i>	0	4	0	3	0	0
<i>Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів</i>	4	6	0	5	5	5
<i>Легка промисловість</i>	7	13	0	3	11	3
<i>Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність</i>	4	2	8	13	3	3
<i>Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції</i>	4	0	0	0	0	0
<i>Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів</i>	0	6	4	0	0	3
<i>Металургійне виробництво</i>	0	0	4	0	0	0
<i>Машинобудування</i>	0	2	4	3	0	5
<i>Постачання електроенергії, газу тощо</i>	0	2	0	0	3	0
<i>Будівництво</i>	7	9	15	11	5	5
<i>Оптова та роздрібна торгівля</i>	37	17	23	21	34	41
<i>Транспорт, складське господарство тощо</i>	11	2	12	8	0	3
<i>Діяльність готелів та ресторанів</i>	0	4	0	5	8	8
<i>Інформація та телекомунікація</i>	0	0	0	3	5	0
<i>Фінансова та страхова діяльність</i>	4	0	4	16	5	3
<i>Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (сфера туризму)</i>	0	13	4	3	5	3
<i>Інше</i>	7	0	4	0	0	3
Загалом	100	100	100	100	100	100

Таблиця А.8

Розподіл відповідей респондентів щодо географічної структури експорту товарів підприємствами, розташованими у прикордонних районах / містах, які межують з країнами-членами ЄС, відносно віддаленості їх від кордону, %

Назва регіону	Віддаленість прикордонного району/міста відносно кордону, км	Країни-члени ЄС	Країни СНД	Країни Африки	Країни Америки	Країни Азії	Інші країни	Підприємства, які розміщені у районі, не здійснюють експорт продукції
Волинська область	0-50	25.9	5.2	3.4	1.7	1.7	-	-
	50-100	29.3	10.3	-	-	-	-	1.7
	100-150	13.8	5.2	-	-	1.7	-	-
	150 і більше	-	-	-	-	-	-	-
Львівська область	0-50	29.0	9.7	1.1	-	5.4	-	3.2
	50-100	22.6	10.8	-	-	5.4	-	3.2
	100-150	7.5	2.2	-	-	-	-	-
	150 і більше	-	-	-	-	-	-	-
Закарпатська область	0-50	62.5	25.0	2.1	-	2.1	2.1	-
	50-100	6.3	-	-	-	-	-	-
	100-150	-	-	-	-	-	-	-
	150 і більше	-	-	-	-	-	-	-
Івано-Франківська область	0-50	9.6	4.1	-	1.4	1.4	-	1.4
	50-100	20.5	11.0	1.4	-	-	-	-
	100-150	17.8	9.6	-	1.4	12.3	-	2.7
	150 і більше	1.4	2.7	-	-	-	-	1.4
Чернівецька область	0-50	37.8	8.9	-	-	6.7	-	11.1
	50-100	17.8	17.8	-	-	-	-	-
	100-150	-	-	-	-	-	-	-
	150 і більше	-	-	-	-	-	-	-
Одеська область	0-50	1.3	12.0	-	-	2.7	-	2.7
	50-100	6.7	9.3	-	1.3	2.7	-	-
	100-150	1.3	5.3	-	-	-	-	-
	150 і більше	13.3	10.7	2.7	-	5.3	4.0	18.7

Таблиця А.9

*Розподіл відповідей респондентів щодо привабливості видів економічної діяльності у відповідному районі (місті) з точки зору здійснення прямих іноземних інвестицій, %**

Види економічної діяльності	Волинська область	Івано-Франківська область	Чернівецька область	Закарпатська область	Львівська область	Одеська область	Загалом
Сільське, лісове та рибне господарства	77,1	74,5	74,1	70,3	66,1	85,0	74,7
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	37,5	25,5	51,9	29,7	21,0	50,0	34,7
Легка промисловість	20,8	33,3	25,9	43,2	41,9	30,0	33,0
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	41,7	52,9	44,4	70,3	43,5	11,7	41,8
Транспорт, складське господарство тощо	12,5	2,0	3,7	18,9	12,9	21,7	12,6
Будівництво	31,3	33,3	22,2	13,5	17,7	21,7	23,5
Металургійне виробництво	0,0	3,9	0,0	0,0	1,6	0,0	1,1
Машинобудування	14,6	9,8	14,8	24,3	24,2	6,7	15,4
Постачання електроенергії, газу тощо;	2,1	13,7	3,7	8,1	12,9	21,7	11,6
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	0,0	2,0	3,7	0,0	1,6	0,0	1,1
Гуртова та роздрібна торгівля	27,1	39,2	37,0	29,7	17,7	38,3	30,9
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	0,0	7,8	14,8	2,7	3,2	3,3	4,6
Діяльність готелів та ресторанів	14,6	47,1	22,2	51,4	27,4	33,3	32,6
Інформація та телекомунікації	4,2	0,0	0,0	0,0	4,8	1,7	2,1
Фінансова та страхова діяльність	2,1	0,0	0,0	0,0	4,8	0,0	1,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (сфера туризму)	31,3	45,1	44,4	54,1	24,2	26,7	35,4

* сума відповідей не становить 100%, оскільки респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповідей

Таблиця А.10

Найпривабливіші види економічної діяльності за оцінками респондентів у відповідному районі (місті) з точки зору здійснення прямих іноземних інвестицій у розрізі міських рад та районних державних адміністрацій, %*

Види економічної діяльності		Волинська область	Івано-Франківська область	Чернівецька область	Закарпатська область	Львівська область	Одеська область	Загалом
Міські ради	Легка промисловість	62,5	61,5	66,7	100,0	66,7	57,1	67,3
	Машинобудування	62,5	38,5	66,7	66,7	53,3	28,6	50,0
	Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	37,5	53,8	33,3	83,3	46,7	28,6	48,1
	Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	37,5	53,8	66,7	0,0	20,0	85,7	40,4
	Будівництво	50,0	38,5	66,7	16,7	20,0	57,1	36,5
РДА	Сільське, лісове та рибне господарства	92,5	89,5	79,2	83,9	87,2	92,5	88,4
	Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	42,5	52,6	45,8	67,7	42,6	9,4	40,3
	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (сфера туризму)	30,0	57,9	37,5	58,1	21,3	26,4	36,5
	Діяльність готелів та ресторанів	17,5	55,3	25,0	51,6	27,7	34,0	34,8
	Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	37,5	15,8	50,0	35,5	21,3	45,3	33,5

* сума відповідей не становить 100%, оскільки респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповідей